

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ПОЯВА ТА СПРИЙНЯТТЯ НЕСТАНДАРТНИХ МОВНИХ ЯВИЩ У ПІДРУЧНИКАХ
УГОРСЬКОЇ МОВИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Фончікі Емілія Чобівна

Студентка IV-го курсу
Освітня програма: 014 Середня освіта (Мова і література угорська)
Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ
Протокол № 103 / 23 листопада 2022 року

Науковий керівник:

Дудич Катерина Іванівна, к.ф.н., доцент

Завідувач кафедру:

Берегсасі Аніко Ференцівна
доктор габілітований, професор

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 2023 року

Протокол № _____ / 2023

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Кваліфікаційна робота

**ПОЯВА ТА СПРИЙНЯТТЯ НЕСТАНДАРТНИХ МОВНИХ ЯВИЩ У ПІДРУЧНИКАХ
УГОРСЬКОЇ МОВИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконала: студентка IV-го курсу

Фончікі Емілія Чобівна

Освітня програма: 014 Середня освіта (Мова і література угорська)

Науковий керівник: Дудич Катерина Іванівна, к.ф.н., доцент

Рецензент: Бергсасі Аніко Ференцівна, к.ф.н., доцент

Берегове

2023

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Filológia Tanszék

**A NEM STANDARD NYELVI JELENSÉGEK MEGJELENÉSE ÉS
MEGÍTÉLÉSE A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELV
TANKÖNYVEIBEN**

Szakdolgozat

Képzési szint: alapképzés

Készítette: Fancsiki Emília

IV. évfolyamos hallgató

Képzési program: 014 Középfokú oktatás (Magyar nyelv és irodalom)

Témavezető: Dr. Dudics Katalin, PhD, docens

Recenzens: Dr. Beregszászi Anikó, PhD, docens

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés.....	6
I.1 Nyelvjárások Kárpátalján.....	7
I.2 Az anyanyelv oktatás a Kárpátalján.....	8
I.3 A nem standard nyelvi jelenségek és a magyar nyelv helyzete Kárpátalján	10
II. A kárpátaljai magyar nyelv formálódása az oktatásban a 2005-ös tanterv tükrében	12
II.1 A nem standard nyelvi jelenségek megjelenése a kárpátaljai magyar nyelv tankönyveiben	13
II.2 A nyelvjárások megjelenése a tankönyvekben.....	14
II.3 Példák a tankönyvekben előforduló nem standard nyelvi jelenségekre	17
III. A tankönyvekben szereplő fejezetek a nyelvjárásokról	22
IV. Összegzés	26
Felhasznált szakirodalom	27
Melléklet	32

Зміст

I. Вступ.....	6
I.1 Діалекти на Закарпатті.....	7
1.2 Освіта рідною мовою на Закарпатті.....	8
1.3 Нестандартні мовні явища та угорська мова на Закарпатті	10
II. Становлення закарпатської угорської мови в освіті	
у світлі навчальної програми 2005 року	12
II.1 Поява нестандартних мовних явищ у підручниках закарпатської угорської мови	13
II.2 Поява діалектів у шкільних підручниках.....	14
II.3 Приклади нестандартних мовних явищ у підручниках	17
III. Розділи про діалекти в підручниках.....	22
IV. Резюме.....	26
Використана література	27
Додаток	32

I. Bevezetés

Szakedolgozatom témája a nem standard nyelvi jelenségek megjelenése és megítélése a kárpátaljai magyar nyelv tankönyveiben. Munkám 4 nagyobb részből áll. Az első rész első fejezetében a kárpátaljai nyelvjárásokról van szó, pár bekezdés erejéig, majd az első rész második fejezetében pedig az anyanyelv oktatásról olvashatunk kárpátaljai viszonylatban.

Az első rész harmadik fejezetében arról van szó, hogy mi is pontosan a nem standard nyelvi jelenség. A nem standard nyelvi jelenségek eltérnek az adott nyelv, jelen esetben a magyar nyelv elfogadott normáitól, például (nyelvjárások, szleng, stb...). Írásomban inkább a nyelvjárásokra fog szegeződni a hangsúly. Emellett kicsit bemutatom a magyar nyelv helyzetét Kárpátalja területén, ami sajnos nem a legrózsásabb. Főleg az ukrán-országi konfliktus óta. Elég sok dokumentum és nyilatkozat szól amellett, hogy az országban törődnek a Nemzeti Kisebbségek jogainak védelmével, de sajnos tapasztalhatjuk, hogy ez nem így van, sőt leginkább az ellenkezőjét érzékeljük.

A második részben arról olvashatunk, hogy hogyan is formálódott a magyar nyelv a 2005-ös tanterv keretein belül. A kárpátaljai magyarok anyanyelvi oktatásának 2005-ös tanterve eltért a korábbi tantervek nyelvtanra összpontosító megközelítésétől, és helyette a kommunikatív kompetencia fejlesztésére helyezte a hangsúlyt. Ez azt jelenti, hogy a tanulókat megtanítják a nyelvet különböző helyzetekben megfelelően használni, miközben továbbra is kellő figyelmet fordítanak a nyelvtanra. A tanterv figyelembe veszi a nemzetközi és a magyar nyelv szellemiségét, a magyar nyelv különböző változatainak új megközelítését és a nyelvi sokszínűséget is. A tanterv olyan, a nyelvvel és nyelvváltozatokkal kapcsolatos témákat mutat be, mint a nyelv, a nyelvváltozatok, a nyelv változékonysága és sokszínűsége, a nyelv viszonylagos állandósága, emellett összehasonlítja a magyar nyelvváltozatokat más nyelvváltozatokkal.

A második fejezet első és második részében először egy átfogó részt kaphatunk arról, hogy hogyan is vélekednek a diákok és a pedagógusok a nyelvjárásokról majd kicsit bővebben megnézhetjük a nem standard nyelvi jelenségek előfordulását, megjelenését a magyar nyelv tankönyvekben. Azzal kapcsolatban, hogy a tanulók és a pedagógusok miként vélekednek a nyelvváltozatokról készült egy kutatás. A kutatás szerint a kárpátaljai magyar fiatalok véleménye a nyelvváltozatokról igencsak bizonytalan és ellentmondásos. A tény nagyon elszomorító, sajnos még az érettségi előtt álló tanulók sem akarnak tudomást venni a névváltozatokról vagy azok különbségeiről. Majd tovább haladva ezen a részen szó szerinti

példákat láthatunk arra, hogy a tankönyvek miként vélekednek a nyelvváltozatokról, és ezt hogyan mutatják be a diákoknak.

A második rész harmadik fejezetében konkrét példákat gyűjtöttem a nem standard nyelvi jelenségek megjelenésére a tankönyvekben. A harmadik és nagyobb fejezetben pedig a tankönyvekben szereplő témaköröket vizsgálom meg, illetve azt, hogy van-e a nyelvjárásokról szó, illetőleg mennyire mutatkozik ez be kárpátaljai viszonylatban. A negyik részben pedig összefoglalom a leírtakat.

1.1 Nyelvjárások Kárpátalján

Kárpátalján a magyar nyelvjárások már a Trianon előtt is a magyar nyelvterület perifériájához tartoztak, ahol több nép élt együtt a mindennapi életben, kulturálisan és nyelvileg is befolyásolva egymást. Ennek következtében a kétnyelvűség természetes jelenség Kárpátalján.

A kárpátaljai magyar nyelvjárások számos olyan közös jellemzővel rendelkeznek, amelyek megerősítik az északkeleti nyelvjárástípushoz való tartozásukat, és általában jellemzik a kárpátaljai magyar nyelvterületet.

Hangtanilag az erős i-zés és j-zés, a hosszú magánhangzók rövidülése a felső regiszterben, a magánhangzók elvesztése és a diftongusok kiejtése köti össze őket.

A legtöbb kárpátaljai magyar nyelvjárásban hét rövid magánhangzó, hét hosszú magánhangzó és 25 mássalhangzó van. Ezenkívül a legtöbb kárpátaljai magyar nyelvjárásban a -nál/-nél határozószót -hoz/-hez/-höz értelemben használják, míg a családi kapcsolatok kifejezésére a -ékhoz helyett a -éknál határozószót használják. Például a tegnap Szabóékhoz voltunk, nem pedig tegnap Szabóéknál voltunk.

Mint már tudjuk hazánkban a magyar nyelvjárások több szempontból is különböznek az anyaországi magyar nyelvjárásoktól, leginkább az orosz és ukrán nyelvből származó kölcsönszavak magas arányú használata miatt. Ez a kárpátaljai magyarok kétnyelvűségének tudható be.

A kárpátaljai magyarság nem területváltás, hanem politikai okok miatt vált kisebbséggé. Tagjainak többsége csak az iskolában találkozik a hivatalos nyelvvel, az ukránnal, és az anyanyelvük, a magyar, jogilag alárendeltje a hivatalos nyelvnek. A

kárpátaljai magyarok jelentős része magyar dominanciájú kétnyelvű, ami azt jelenti, hogy a magánszférában szinte kizárólag ezt a nyelvet használják, míg a hivatalos szférában a nyelvhasználatot az állami előírások és az egyén nyelvtudása határozza meg. Kisebbségi státuszukból adódóan a kárpátaljai magyarok csak korlátozott helyzetekben használhatják anyanyelvüket, a hivatalos szférában pedig kénytelenek az államnyelvet. (Gazdag 2014)

Egy kutatás tárgya az volt, hogy a kárpátaljai lakók mennyire vannak tudatában annak, hogy bizonyos szavak a standard nyelvhez tartoznak vagy épp ellenkezőleg. (*májka, sztolova, szosziszki, kányikuli, stb...*) és ehhez hasonló szavak jelentek meg a felmérésben.

Az eredmények azt az adatokat mutatták ki, hogy a válaszadók többsége tisztában volt azzal, hogy melyek azok a szavak amik kölcsönszóként szerepelnek nyelvünkben, illetve néhányuk még a magyar köznyelvi megfelelőjét is tudta az adott szavaknak. (Gazdag 2013)

1.2 Az anyanyelv oktatása Kárpátalján

Anyanyelvünk azaz a magyar nyelv oktatását megyénkben vizsgáljuk meg első sorban a történelem szemszögéből.

1945 óta a magyar nyelvű iskoláztatás Kárpátalján nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kárpátaljai magyarság a szovjet birodalom okozta nehézségek ellenére is erős nemzeti közösség maradt. A kezdeményezés mondhatni nagyon jól indult. Egyre több magyar nyelvű iskola nyílt, egyre több magyar ajkú diák tanulhatott saját anyanyelvén, igazán nagy jelentősége annak volt, hogy 1963-ban az Ungvári Állami Egyetemen megnyílt a magyar filológiai tanszék, amely amellet, hogy felkészült magyartanárokkal látta el az iskolákat, a kárpátaljai magyar értelmiségi képzés bázisintézményévé vált. Majd a legnagyobb mérföldkő az volt, hogy 1994-ben Beregszászban megalakult a ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolának nevezett, nem állami felsőoktatási intézmény, amely mostanra a kárpátaljai magyar szellemi, tudományos és művelődési élet fellegvára lett.

Viszont sajnos nem volt mindig ilyen felvirágzó a helyzet. Sőt a 2014-es ukrán-országi konfliktus kezdete óta a Kárpátaljai magyarság helyzete egyre csak nehezebb anyanyelvük megőrzése és használata szempontjából. Ugyanis 2018-ban az ukrán oktatás nyelvéről szóló törvény kimondja, hogy az oktatásban az államnyelvet kell használni és a nemzeti

kisebbségek anyanyelvét csak az önkormányzati iskolák különálló osztályainak vagy csoportjainak első négy osztályában lehet használni. Ez azt jelenti, hogy az 5. osztálytól kezdve az anyanyelvi tantárgyak kivételével minden tantárgyat ukránul fognak tanítani, ami nagy vitákat váltott ki Ukrajnán belül és külföldön egyaránt. Magyarország, Románia és Lengyelország egyaránt nemtetszését fejezte ki a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásának javasolt korlátozásával kapcsolatban, azt állítva, hogy az sérti Ukrajna alkotmányát, számos hatályos törvényt, valamint a nemzetközi egyezményekben és megállapodásokban vállalt kötelezettségeket. (Csernicskó I., Híres L. Kornélia, Karmacsi Z., Márku A. , Máté R., Tóth- Orosz E. 2021)

Megyénkben a 2013–2014. tanévben 98 magyarul (is) oktató iskola működött. A 11 évfolyamos ukrainai közoktatás három fokozatú. Hatéves kortól kötelező az első fokozat (alsó tagozat, 1–4. osztály), erre épül a második (felső tagozat, 5–9. osztály), majd a harmadik (középiskola, 10–11. osztály). Vannak csak I. fokozatú (elemi) iskolák (1–4. osztály), I–II. fokozatú intézmények (1–9. osztály, általános iskolák), I–III. fokozatú intézmények (1–11. osztály, teljes középiskolák), II–III. fokozatúak (5–11. osztály, gimnáziumok), valamint csupán III. fokozatúak (10–11. osztály, líceumok). Az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által jóváhagyott tantervek külön készülnek magyar nyelvből az I. fokozatú, illetve a II–III. fokozatú iskolák számára. A tanterveket és a tankönyveket az oktatási minisztérium hagyja jóvá, az oktatásban csak a Kijevben engedélyezett tantervek, tankönyvek, oktatási segédanyagok használhatók (Beregszászi 2014).

Az osztályok tanterve négy fő témakör köré épül: beszéd, nyelvtan, szociokulturális témák és gyakorlati alkalmazás. Bár a tanterv igyekszik eltávolodni a hagyományos nyelvi retorikától, továbbra is tartalmazza a "helyes és szép" beszéd követelményét, amelyet tudjunk be a megszokás eredményének. A "helyes és szép beszéd" elsajátítását szövegek használata és a különböző beszéd típusok gyakorlása segíti elő. A tananyag nyelvtani része minden osztályban a fonéma, a szó szerkezeti elemei, a szintaktika és az írásjelek, a szófaji rendszer felépítése, a szóalkotás, a mondataalkotás, a magyar helyesírás alapjai, a mondat felépítése, egyszerű és összetett mondatok, a magyar helyesírás alapjai, valamint a magyar nyelv története. A tananyag szociokulturális része a nemzeti kultúra jellemzőit, a nemzeti hagyományokat és ünnepeket, a magyar nemzet szellemi és kulturális örökségét, a nemzeti nemzet tárgyi kultúráját tárgyalja az egyes anyagrészekhez kapcsolódóan. A gyakorlati rész a nyelvhasználat gyakorlatát, a kreatív készségeket, az együttműködést és a kommunikációs stratégiákat foglalja magában. (Kolláth A. , N. Császi I. , 2014)

1.3 A nem standard nyelvi jelenségek és a magyar nyelv helyzete Kárpátalján

Mielőtt el kezdenék bővebben foglalkozni a témával, hogy milyen módon vagy formában fordulnak elő a nem standard nyelvi jelenségek a kárpátaljai magyar nyelv tankönyveiben úgy gondolom érdemes tisztázni, hogy mi is pontosan az a nem standard nyelvi jelenség.

A nem standard nyelvi jelenségek olyan nyelvi jellemzők, amelyek eltérnek az adott nyelv elfogadott normáitól. 2001-es adatok szerint Kárpátalján 151. 566 magyar ajkú ember él. Tehát Kárpátalja 12%-a magyar anyanyelvű, jelen esetben annak a 12%-nak a magyar nyelv a az adott nyelv, vagyis amit mindennap használnak, amire nagyrészt a szláv nyelvi elemek vannak a legnagyobb hatással.

A nem standard nyelvi jelenségek közé tartozhatnak tehát a nyelvjárások, a szleng, és Kárpátalja területén, főleg azok a nyelvi jelenségek amik tarkítva vannak az ukrán, esetleg orosz nyelvből átvett kölcsönszavakkal. Mindezen jelenségek sajátos nyelvünk fontos részét képezik, és a kommunikáció gazdagítására használhatók. Mindemellett úgy gondolom, hogy nagyon fontos megkülönböztetnünk és tudatában lennünk mindkét formának, ezalatt gondolok a köznyelvre, illetve arra a nyelvformára amit otthonról hozunk.

Hazánkban elvileg az Ukrajnában élő kisebbségek jogi státusa eléggé rendezett. Nagyon sok törvény és dokumentum szól a Nemzeti Kisebbségek jogainak védelméről. Ott van például Ukrajna Alkotmánya, Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről, Ukrajna nyelvtörvénye) és olyan nemzetközi egyezmény mint a Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről) Vagy esetleg kétoldalú dokumentum foglalkozik a kisebbségi állampolgárok jogaival, amelyeket Ukrajna is jóváhagyott. Lásd: Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között, Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, a Magyar-Ukrán Kisebbségi Vegyes Bizottság Ajánlásai. Kárpátalja szerte szinte minden magyarlakta település önkormányzati hivatalán ott lobog az ukrán zászló mellett, a magyar is. Számos magyar szervezet szolgálja a magyar közösséget, több mint száz iskolában oktatnak magyar nyelven és a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán anyanyelvükön szerezhetik meg a felső fokú végzettséget a magyar fiatalok. (Csernincskó, 1998)

Azonban ez csak a látszat, természetesen nem, a való életben és a mindennapokban nem így van. A magyar nyelv használata a gyakorlatban azonban ma már nem nyújt teljes elboldogulást annak, aki nem beszéli a magyar mellett az államnyelvet is . A hivatalokban nincsenek ukrán-magyar kétnyelvű nyomtatványok, csak ukránul történhet meg az ügyintézés. Az Ukrajnában élő kisebbségek nemzetiségi és nyelvi jogait elemezve egyfajta kettősséget tapasztalhatunk. Az állam a nemzetközi kisebbségvédelmi egyezményekre (például a nemzetiségi kisebbségek védelméről szóló keretegyezményre, a regionális és kisebbségi nyelvek európai chartájára) hivatkozva elismeri azon közösségek jogait (például bolgárok, lengyelek, beloruszok, ga-gauzok), amelyek a szovjet fennhatóság évei alatt szinte semmilyen jogokat nem élveztek, intézményhálózatuk nincs vagy gyér, és nemzeti identitásuk bizonytalan; ugyanakkor azonban ugyanazon dokumentumok alapján fokozatosan próbálja visszanyesni azoknak a közösségeknek a jogait, amelyek már az ország függetlenné válása előtt viszonylag jelentős intézményi rendszert (például iskolák, kulturális egyesületek) vívtak ki, nemzeti azonosságtudatuk erős, és helyzetük meghaladja a nemzetközi minimumszintet (például oroszok, magyarok, románok).

(Cserniczkó 2004)

Mint fentebb szó volt róla, a Kárpátalján élő emberek anyanyelve, másodnyelvi helyzetbe került. Az anyaországtól való elszakítottság által fokozódott a már addig is meglévő nyelvi szociális és politikai eszmerendszer. E tényezők együttes hatásaként pedig bizonyos nyelvi elkülönülés jött létre a helyi és az anyaországi magyar nyelvváltozatok között. Ezen eltérések legszembetűnőbbben a szókészleti állományban mutathatók ki. Ugyanakkor a határon túli, úgynevezett őshonos magyar kisebbség többségi helyzete regionális szinten több helyen, így Kárpátalja bizonyos részein is megmaradt (Gazdag 2014).

II. A kárpátaljai magyar nyelv formálódása az oktatásban a 2005-ös tanterv tükrében.

A 19. század vége óta a kárpátaljai magyar anyanyelv az oktatási rendszer szerves részét képezi. A kárpátaljai, Ukrajnában élő magyar kisebbség számára fontos a magyar nyelv, amelyet az általános és középiskolákban, főiskolán és más oktatási intézményekben használhatnak. Ezért fontos azzal foglalkozni, és megfelelő módon át is adni.

Ahhoz viszont, hogy ez működjön szükség van a tanterv és a tankönyvek használatára, hogy az új ideológia és szemléletmód írásba legyen foglalva. Ez azonban már nem a nyelvészek feladata, hanem a magyartanároké. Mindez múlik a hozzáállásukon, illetve a nyelvi és tantárgypedagógiai felkészültségükön. Mindenekelőtt világossá kell tenni, hogy az iskolai magyarórákon a magyar nyelv standard változatát tanítják. Fontos felhívni a figyelmet a standard és a nem standard nyelv közötti különbségekre, és tudatosítani a tanulóknak, hogy melyik nyelvi elem melyikhez tartozik, és milyen nyelvi jelenségeket lehet használni az egyes beszédhelyzetekben.

Ha nyelvészeti megközelítésben vizsgáljuk a magyar nyelvi tantervi útmutatót és a benne szereplő tananyagokat, akkor elemezhetjük az előadás tartalmát, szemléletét és szerkezetét, valamint a nyelvi struktúrát: A 2005-ös tanterv révén a kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatás a „modern” nyelvpedagógia elvei alapján valósul meg a kárpátaljai iskolákban. Ez eltérést jelent a korábbi tantervek nyelvtan-központúságától, mivel a fő hangsúly a kommunikatív kompetencia fejlesztésére helyeződött, ami a nyelv megfelelő használatának képességét jelenti különböző helyzetekben. Ez nem azt jelentette, hogy a nyelvtan nem kap kellő figyelmet, hanem azt, hogy azt úgy kell tanítani, hogy a tanulók könnyen, magabiztosan és tudatosan tudják kiválasztani a megfelelő nyelvi változatokat és nyelvtani formákat az egyes helyzetekben. A 2005-ös tanterv figyelembe veszi a nemzetközi és a magyar nyelv szellemiségét, a magyar nyelv különböző változatainak újfajta megközelítését és a nyelvi sokszínűséget is. Arra ösztönözte a pedagógusokat, hogy rajzolják ki a nyelvjárásokat és a magyar nyelv kárpátaljai helyzetét, valamint a kárpátaljai nyelvek kontaktnyelvi hatásait. Így a tanterv nem szubtraktív, hanem a modern nyelv által képviselt modern nyelvészeti és nyelvpedagógiai álláspontot tükrözi.

A tananyag olyan témákat mutat be, mint a nyelv és a nyelvváltozatok, a nyelv változékonysága és sokszínűsége, a nyelv viszonylagos állandósága, az egy személy több nyelvváltozattal rendelkező személy fogalma, a nyelvváltozatok virtuális egyenértékűsége és aktualitása, a nyelvek egyenlőtlensége, a nyelvi diszkrimináció és a nyelvi sokszínűség

toleranciája, valamint a helyi magyar nyelvváltozatok jellemzői (nyelvjárási sajátosságok, nyelvi érintkezések, a nyelvi érintkezések nyelvi hatásai, mint a kölcsönzés, kódváltás, pragmatikai sajátosságok). Összehasonlítja a magyar nyelvváltozatok és más nyelvváltozatok közötti különbségeket is. Végül a szituációs (beszédhelyzeti) nyelvhasználati megközelítést népszerűsíti és ajánlja a tanároknak. Az 5-9. évfolyamon a tanterv úgy lett felépítve, hogy a nyelvhasználati ismeretek és készségek fejlesztésére, valamint a nyelvtanulással és nyelvhasználattal kapcsolatos készségek és kompetenciák gyakorlására összpontosítson. A 10-12. évfolyamon a tanterv a retorika és a nyelvi variáció és változatosság felé tolódott el, nagyobb hangsúlyt fektetve a nyelvtani variációk használatára. Ennek az új szemléletnek megfelelően olyan tankönyvek készültek, amelyek nemcsak az irodalmi nyelvet és a nyelvtant tárgyalják, hanem figyelembe veszik a nyelvi státuszt és a nyelvhasználat jellemzőit a kárpátaljai magyar közösségben. Viszont ez a tanterv már elég régóta nincs érvényben. (Beregszászi A. , Dudics Lakatos, 2023 , Huszonkettő , Termini Egyesület, Törökbálint)

2.1 A nem standard nyelvi jelenségek megjelenése a kárpátaljai magyar nyelv tankönyveiben

Ahhoz, hogy egy tanuló magabiztosan, kiegyensúlyozottan használja az anyanyelvét és kialakuljon benne egy egészséges nyelvi öntudat, meghatározónak kell lennie annak a szemléletnek, amit elsősorban a pedagógusok, majd a tankönyvek és tantervek közvetítenek. A határon túli közösségek esetében szinte elengedhetetlen, hogy a tanulók ne kapnának negatív vagy lekicsinylő megjegyzéseket a nem standard változatokkal és nyelvi jelenségekkel kapcsolatban. Ennek ellenére számos empirikus vizsgálat támasztotta alá az elmúlt évtizedekben, hogy magyar nyelvterületen negatív megkülönböztetésben részesül az, aki iskolai megnyilatkozásai során nem a köznyelv normáit használja, s a pedagógusok körében sem jellemző a nyelvről, nyelvváltozatról való tudományosan megalapozott vélekedés. (Dudics Lakatos Katalin 2021., Magyar Nyelvjárások 59 :5–26, 185) Nagy hatása van annak is, hogy azokban a tankönyvekben, amiket szakemberek hagytak jóvá, milyen viszonyulásokkal találkoznak tanulók és a pedagógusok egyaránt a saját nyelvváltozatokról.

Simon Szabolcs a szlovákiai magyar tankönyvek kapcsán ezt a következőképpen fogalmazza meg: „Elsőrendűen fontos szempont az ideológia, amelyet a tankönyv tükröz. Noha faji, vallási, nemi, nyelvi alapú megkülönböztetés vagy csak ennek sugallása is megengedhetetlen a tankönyvekben, nem példa nélkül való a nyelvi megkülönböztetés sugallása, a nyelvváltozatok iránti érzéketlenség a hazai anyanyelvi tankönyvekben sem” (2014: 29). A kárpátaljai magyar iskolák anyanyelvi oktatásának reformja és fejlesztése, valamint a diákok és a tanárok nyelvjárási attitűdjeinek empirikus felmérésekkel történő vizsgálata érdekében tanulmányokat végeztek. Emellett rövidebb, átfogó elemzések készültek a legújabb középiskolai magyar nyelvű tankönyvekről. (Beregszászi–Dudics Lakatos 2019, 2020, Orbán 2020). Az 1990-es évektől kezdve az egymást követő tankönyvek szemléletmódja összhangban van a korabeli magyar nyelvű tantervekben felvázolt anyanyelvoktatási szemlélettel. Ezzel kapcsolatban készült egy kutatás, miszerint a kárpátaljai magyar fiatalok véleménye a nyelvváltozatokról igencsak bizonytalan és ellentmondásos. A tény nagyon elszomorító, sajnos még az érettségi előtt álló tanulók sem akarnak tudomást venni a nyelvváltozatokról vagy azok különbségeiről.

A nyelvoktatás sokáig arra összpontosított, hogy a tanulóknak a köznyelvi formákat tanítsa meg, anélkül, hogy figyelembe vette volna azt a nyelvi sokféleséget, amelyet a tanuló otthonról hoz magával. A magyar köznyelv nyelvjárási hátterének figyelembevételével azonban az anyanyelvi beszélők a legkülönbözőbb beszédhelyzetekben magabiztosan használhatják a nyelvet. Felmérésekből kiderült, hogy a kárpátaljai magyar iskolások jelentős része nem standard formákat használ írásban. Ezért elengedhetetlen a magyar köznyelvi normák elsajátítása és építése, valamint a beszédhelyzetekhez való hatékony alkalmazkodás. Ez lehetővé teszi az anyanyelvi beszélők számára, hogy magabiztosan és megfelelően használják a nyelvet különböző kontextusokban.

2.2 A nyelvjárások megjelenése a tankönyvekben

Amikor olyan országokról van szó, ahol a magyar nyelvet anyanyelvként beszélnek, a nyelvjárások témája elkerülhetetlen. Általában a magyar anyanyelvűek először megtanulják a helyi nyelvjárások egyikét, és ha szerencsések, akkor a köznyelvi normákat is. Kisebbségi környezetben a helyi nyelvjárások a hivatalos nyelv mellett alakulnak ki, és a hivatalos nyelv hatására változások, kölcsönzések történnek. Az elmúlt tizenöt évben a határon túli

kifejezések bekerültek az átdolgozott Magyar értelmező szótárba és A magyar helyesírás szabályaiba (AkH 12).

Kárpátalján 2005-ig az új szemléletű tanterv bevezetéséig a fordított anyanyelvi tanítási módszert alkalmazták. (Kótyuk et al. 2005). A felmérések kimutatásában ez a reform sikeres volt: mind a diákok, mind az oktatóik jobban megismerték a különböző nyelvi változatokat. Jóval tudatosabban nyilatkoznak mind a fiatalok, mind pedagógusaik a nyelvváltozatokkal kapcsolatban (Dudics Lakatos 2019, 2020, 2021). Tanulmányok kimutatták, hogy egy közösség tagjai számára elengedhetetlen, hogy az iskolában megbízható, tudományosan pontos információkat kapjanak a helyi nyelvhasználati szokásokról. (Dudics Lakatos Katalin 2021., Magyar Nyelvjárások 59 :5–26.).

A kölcsön szavakat a Kárpátalján élő magyar ajkú ember mondhatni minden nap használja, viszont ezekről a tankönyvek többsége még csak említést sem tesz. A cél persze az irodalmi nyelv elsajátítása, a baj csak az, hogy ehhez nem volt meg a megfelelő alap.

Csernicskó István és Beregszászi Anikó vizsgálatot végzett, amelyből kiderült, hogy a kárpátaljai magyar tankönyvek nem nyújtanak megfelelő tájékoztatást a helyi nyelvhasználat jellemzőiről: A magyar nyelvkönyvekből gyakran hiányoznak a helyi nyelvjárási jelenségekre és a nyelvjárási szavakra vonatkozó példák. A definíció illusztrálására a szerzők általában nem helyi példákat, hanem erdélyi és dunántúli példákat használnak. Alternatívaként a nyelvjárásokról szóló rész után általában egy feladatot találunk, amely arra ösztönzi a tanulókat, hogy házi feladatként gyűjtsenek helyi nyelvjárásokat. (Csernicskó, Beregszászi, 1996).

Bár ezek a kiadványok, akárcsak a későbbi általános iskolai osztályok (5–9.) számára készült segédletek, főleg grammatikai témakörökre épülnek, az 1992- ben, majd átdolgozva 1996-ban megjelent 6. osztályos magyar nyelv tankönyvben A nyelv rétegei című fejezet a köznyelv és az irodalmi nyelv meghatározása mellett a nyelvjárások fogalmával is foglalkozik (Kótyuk–Horváth–Penc- Kófer 1992: 6–9). A tankönyvben olyan magyarázattal találkozhatunk a köznyelv, irodalmi nyelv és a nyelvjárások meghatározásaiban mint például: „A köznyelvben gyakran mondjuk azt, hogy *az iskolába vótunk az iskolában voltunk helyett, majd meglássuk a majd meglátjuk helyett*. Ez a fajta beszéd is a köznyelvhez tartozhat, de semmiképpen sem rész az igényes, választékos köznyelvnek.” (Kótyuk–Horváth–Pencófer 1996: 6.) Az irodalmi nyelvet úgy határozták meg a tankönyv írói, mint a „*nyelvnek legegységesebb, legműveltebb, legcsiszoltabb, szigorú szabályokhoz igazodó változata*.” (Kótyuk–Horváth–Pencófer 1996: 7.) A nyelvjárásokat a következőképpen említik ugyanebben a 6. osztályos tankönyvben: „*A nyelvjárások a nyelvhasználatnak*

területenként eltérő változásait nyelvjárásnak nevezzük.” Pédaként felhozott szavak voltak olyanok mint például: *tűzhely- spór*.

A 9. osztályos tankönyvben a nyelvváltozat meghatározásaként a következővel találkozunk a tanuló: „*A nyelvhasználatnak területenként eltérő változatait nyelvjárásnak nevezzük*” (Kótyuk 1992: 7). A szerzők szöveges részekben keresztül mutatnak be példákat a tájszavakra, három feladat kíséretében. A gyerekeket arra gondolkodásra hívják, hogy: „Milyen nevét ismeritek még a törökbúzán kívül a kukoricának?” (Tengeri, málé, stb...) majd Móra Ferenc által írt két mondatos párbeszédészletben használt nyelvjárásokat, láthatunk, amiben az első mondat így hangzik: „*No az is szögény királ löhetett, ha ilyen kis hitvány pénze volt.*” Majd a végén költői kérdést tesznek fel a tanulóknak: „Megértettétek-e a kiemelt szavakat? Bizonyára meg, hiszen a *szögény, királ és löhetett* szavak csak alakilag különböznek a köznyelvi szegény, király és lehetett szavaktól.

Az 5. feladatban pedig végül arra kéri őket, hogy gyűjtsenek össze öt tájszót a saját nyelvjárásukból.

Ez a tankönyvcsalád a regionális szókincset a következő fejezetben tárgyalja, amely a magyar szókincs nagyságára és szerkezetére összpontosít. Ezt a fejezetet követően három feladatot szentelünk a tájszavak témájának, arra kérve a tanulókat, hogy gyűjtsék össze őket, és találják meg a köznyelvi megfelelőiket a felsorolt valódi és hivatalos tájszavakhoz.

Megjegyzendő, hogy a valódi tájszavak például a kárpátaljai nyelvjárások jellegzetes kifejezései, mint például a csevegő, a harkály, a menetel. A tankönyv hiányossága azonban a kettőshangzók jelölésének hiánya, amelyek összezavarhatják az olvasót, mint például a vóut, belőülle. Mindazonáltal ez a tankönyvcsalád már legalább kiemeli a helyi sajátosságokat, megelőlegezve azt a reformot, amely a következő években a magyar mint anyanyelv oktatásában Kárpátalján végbemegy. Ezeket a tankönyveket 2005-től kezdődően folyamatosan váltották fel azok a segédanyagok, amelyek a hozzáadó szemléletű tantervhez készültek (Kótyuk 2005, 2006, 2007).

2.3 Példák a tankönyvekben előforduló nem standard nyelvi jelenségekre

Az 1990-es évektől kezdve a magyar nyelvű tankönyvek folyamatosan fejlődtek, ami a 2000-es években formális szemléletváltáshoz vezetett. Ezek a segédletek a helyi nyelvváltozatra szabott információkat nyújtanak a tanulóknak. A 2005-ös útmutató azonban a tudományos alapokra összpontosít, és az anyanyelv és a magyar köznyelv összehasonlításával a szituatív kétnyelvűség fejlesztését célozza.

Sajnos a kárpátaljai magyar iskolákban jelenleg használt anyagok visszalépést jelentenek ezen a hosszú úton. Ezek a kiadványok nem alkalmasak sem a negatív, sem a pozitív sztereotípiák eloszlatására, és nem nyújtanak objektív, tudományosan megalapozott információkat a tanulók anyanyelvének sokszínűségéről. Ahhoz, hogy a tanulók elsajátítsák a magyar anyanyelvi normákat szóban és írásban egyaránt, és magabiztos kétnyelvű magyar beszélővé váljanak, elengedhetetlen a tévhitek és a nyelvi bizonytalanságok eloszlatása. Ellenkező esetben ezek a kiadványok csak ezek terjesztését segítik. (Dudics Lakatos Katalin 2021., MAGYAR NYELVJÁRÁSOK 59.)

Az anyanyelvi oktatás reformjára különböző eszközökkel hívták fel a tanárok figyelmét, például tanárképzések, írások és előadások révén. Ez a reform tudományos kutatásokon és elméleti munkán alapult, melynek eredményeként 2005-ben a kárpátaljai magyar iskolákban bevezették a magyar nyelvű tantervet. Ez a tanterv additív megközelítéssel alakította ki az anyanyelv oktatását az általános és középiskolai osztályokban. (Beregszászi 2012, 2021, Beregszászi– Dudics Lakatos 2019, 2020).

Kótyuk István nyelvész, dialektológus, több tankönyv szerzője, vezette a munkacsoportot, amelyben nyelvészek, módszertanosok és gyakorló pedagógusok vettek részt. Az általános iskolai osztályokban továbbra is a nyelvtan maradt a központi téma, a tanterv azonban kiemelt figyelmet fordított a helyi nyelvváltozatok sajátosságaira. A 10-12. osztályokban a tanterv tartalma teljesen megújult, a hangsúlyt a funkcionális stilisztika, a szociolingvisztika és a retorika gyakorlati alkalmazására helyezték. Az 5–9. osztály számára készült könyvekben önálló témaként nem szerepelnek ugyan a területi nyelvváltozatok, viszont más témakörök kapcsán szót ejt róluk a szerző. A nyolcadikos magyar nyelv tankönyv A magyar irodalmi nyelv kialakulása című fejezetében arról olvashatunk, hogy az északkeleti nyelvjárások hangtani normái alapján kezdett kialakulni az irodalmi nyelv (KÓTYUK 2008: 4). Illetve egy másik 2008-as, a Perdukne Lator Ilona

féle tankönyveben olvashatunk az elején a magyar nyelv változatairól: „*Anyanyelvünk egymástól kisebb-nagyon mértékben eltérő nyelvváltozatokban él. Ezeknek a nyelvváltozatoknak összessége a nemzeti nyelv. Minden magyar anyanyelvű ember ismeri a köznyelv írott és beszélt változatát. A köznyelv tulajdonképpen a közös nyelv a nyelvközösség egésze számára közös nyelvváltozat. Az iskolában ezt tanítják, a médiumokban ezt használják, a szabályos igényes nyelvhasználat mintája. Az irodalmi nyelv sajátos nyelvhasználat, hiszen egy irodalmi műbe bármelyik nyelvváltozatot be lehet emelni, alapja azonban az igényes köznyelv. A **nyelvjárások a nyelvke a nyelven belüli, mivel megvan minden, a nyelvre jellemző sajátosságuk: a sajátos hangrendszerük, szókincsük és nyelvtani rendszerük van.***” (Perdukne Lator I. , 2008: 6-7) Majd így folytatja a nyelvjárásokról: „*A nyelvjárások és a köznyelv egymásra hatásának eredményeképpen jön létre a regionális köznyelv.*” (Perdukne Lator I. , 2008: 7)

Mielőtt azonban a megújult tanterv a 12. osztályig ért volna, 2010 nyarán az ukrán parlament visszaállította a 11 évfolyamos oktatást. Ezért új középiskolai tantervre volt szükség (Beregszászi–Csernicskó–Braun–Hnatik-Riskó szerk. 2010), és két tankönyv helyett egyben kellett összevonni a 11. és 12. osztály tananyagát (Beregszászi 2011). Ez azonban a 2005-ös tanterv szemléletén és módszerein nem változtatott.

Ezért tehát 2005-ben és 2006-ban Ukrajna megkezdte a 12 éves iskolarendszer bevezetését az európai normáknak megfelelően. Ez az átállás új tantervek és tankönyvek kidolgozását tette szükségessé, különösen az ország több mint 100 magyar tannyelvű iskolája számára. A tanterveket az ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium pályázatára készítették el, és egy munkacsoport dolgozta ki a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Kárpátaljai Magyar Pedagógiai Társaság közreműködésével. A munkacsoportot Kótyuk István, a Rákóczi-főiskola filológiai tanszékének vezetője vezette, aki a régió legtapasztaltabb tantervírója, több korábbi magyar nyelvű iskolai tankönyv szerzője. A benyújtott tanterveket Ukrajna Oktatási Minisztériuma elfogadta és hivatalosan elismerte. (Beregszászi A. , Dudics Lakatos, 2023 , Huszonkettő , Termini Egyesület, Törökbálint)

Az új tankönyvek a funkcionális stilisztika és retorika additív megközelítését biztosították a módszertani iránymutatásoknak megfelelően. A nyelvi sokszínűsége, a toleranciára, a nemi és vallási különbségekre összpontosítottak a nyelvhasználatban, különös tekintettel a kárpátaljai nyelvi és nyelvhasználati jelenségekre, amelyek a kisebbségi státuszából adódóan a helyi beszédközösségre jellemzőek. A 10-es tankönyvben például olyan címmel jelenik meg egy téma mint: „*A kétnyelvűség hatása a kárpátaljai*

magyar nyelvhasználatra”

A gyakorlatok célja, hogy a valós életből vett forgatókönyveken keresztül növeljék a környezetünkben használt nyelvi tudatosságot. Céljuk, hogy segítsenek felismerni és megérteni a mindennapi életben hallott és használt nyelvet. Az egyik feladat például így hangzik: „A helyi magyar sajtótermékekből gyűjtsetek olyan szavakat és kifejezéseket, amelyek Magyarországon nem használatosak, de a kárpátaljai magyar nyelvben igen! (pl. hrivnya, gyermekintézmény (óvoda, iskola jelentésben))” (Beregszászi 2010: 65).

A 98. feladat például arra ösztönzi a tanulókat, hogy a Magyar Értelmező Kéziszótár segítségével kerressenek ki adott szavakat és vizsgálják meg, hogy hogyan különböznek bizonyos szavak a kárpátaljai magyar és az anyaországi magyar nyelvben: „*Vegyétek kezetekbe a Magyar Értelmező Kéziszótár 2003-ban megjelent második, átdolgozott kiadását, amely már kárpátaljai magyar szavakat is tartalmaz! Nézzetek utána, mit jelentenek a kárpátaljai magyarban és mit a magyarországi magyar nyelvben a következő szavak: **bíró, felszámol, beteglap, esenget!***” (Beregszászi 2010: 65).

Kárpátalján 2018-ban új középiskolai magyar nyelv és irodalom tantervvel és tizedik osztályos magyar nyelvi tankönyvvel váltották fel a már bevált és céltelérő tankönyveket. Eztután 2019-ben a 11. osztályos magyar nyelv tankönyvet váltották le. Az új integrált magyar nyelv és irodalom tanterv a magyarországi négyéves középiskolák (9-12. osztály) és szakközépiskolák magyar nyelv és irodalom kerettantervének egyszerűsített változatára. Mindannak ellenére, hogy a kárpátaljai magyar nyelv helyzetről és nyelvhasználatról szóló tanulmányok kimutatták, hogy a magyar anyanyelvi oktatásban nem célszerű a magyar tanterveket vagy könyveket kárpátalján használni.

Az új tantervhez 2018-ban és 2019-ben elkészültek a magyar nyelv tankönyvek is (Braun–Zékány–Kovács–Burkus 2018, 2019).

Mivel magyarországi tanterv volt érvényben az oktatásban, ezért a tankönyvek nem tartalmaznak sem szociolingvisztikai, sem kreatív megközelítést és nem mutatják be a kárpátaljai nyelvi helyzetet sem. A 11. évfolyamos tankönyv tartalomjegyzékében szerepel egy fejezet A határon túli magyar nyelvhasználat főbb adatai és tendenciái, a kétnyelvűség, kétnyelvűség és vegyes nyelvhasználat kérdései címmel, azonban ez a fejezet a megadott oldalon nem szerepel. A 10. osztály számára készült, fentebb említett átdolgozott tantervben s az ehhez készült tankönyvben felbukkan egy részfejezetben a nyelvjárások témaköre is a következő címmel: A magyar hangrendszer nyelvjárási eltérései: „A magyar nyelvben 10 nagyobb nyelvjárást különböztetünk meg. Ezek alig térnek el a köznyelvtől, leginkább egy-két hangtani eltérés és szóképzésselbeli különbség

teszi őket kicsit mássá.” (Braun–Zékány–Kovács–Burkus 2018: 41).

Ahhoz, hogy egy népnyelvet hatékonyan lehessen tanítani, elengedhetetlen, hogy mind a nyelvet, mind a helyi dialektust ismerjük, valamint hogy mindkettőhöz nyitottan viszonyuljunk. Ez azt jelenti, hogy mind a hivatalos, mind az informális beszédhelyzeteket meg kell osztani a két változat között. Ez azonban nem biztosítja a kárpátaljai diákok számára a szükséges megértést a köznyelv és a környezet nyelvének sajátosságai iránt, ehelyett a nyelvjárások közötti távolságtartás érzését erősíti az amúgy is bizonytalan diákok és tanárok körében. Az 51. feladatban egy szópárosításra hívja a tanulókat a szerző, hogy az adott szavaknak írják le a köznyelvi megfelelőjét, a baj csak az, hogy a megadott szavak nagy részét nálunk, Kárpátalján nem használjuk, vagy csak bizonyos településeken ismerik: „*Mi ezeknek a tájszavaknak a köznyelvi megfelelője? Párosítsd a szavakat! petris, kőttes, fuszulyka, sódar, kolompér, köszméte, keszkenő, koperta, szopóka, vitrin, posvadt, lajbi, horcsica, boksz.*”

A 11. évfolyam tankönyve áttekintést nyújt a nyelvtervezésről, felvázolva a felhasználók igényeinek megfelelő nyelv létrehozásának folyamatát. Elmagyarázza, hogy milyen fontos figyelembe venni a nyelvhasználati környezetet, valamint a nyelv kulturális és társadalmi vonatkozásait. Azt is felvázolja, hogy figyelembe kell venni a nyelv szerkezetét, például a nyelvtant, a szintaxist és a szókincset. Végül kitér a nyelv tesztelésének fontosságára annak biztosítása érdekében, hogy a nyelv megfeleljen a felhasználók igényeinek. A tankönyv azonban nem nyújt megfelelő támogatást a népnyelv hatékony tanításához. Nem ad útmutatást a nyelv tanításához, és nem mutat példákat a nyelv gyakorlati használatára sem: „Egy adott állam nyelvpolitikája szintén előre megtervezett, tudatos tevékenység, amely az állam területén használt nyelveket érinti. A nyelvpolitika az adott nyelvi helyzet fenntartására vagy annak megváltoztatására törekszik.”... A nyelvi tervezés a nyelvhasználat tudatos befolyásolása, tudatos nyelvművelő tevékenység. Szándékos beavatkozási kísérlet egy nyelvbe vagy nyelvi változatba. A nyelv az azonosságtudat jelképe, így tervezni kell a nyelv életét. A legtöbb esetben erre akkor van szükség, ha pl. egy határon túli ember saját nyelvén nem tanulhat szakmát, vagy hiányzik a szókészlet (pl. tudomány).” (Braun–Zékány–Kovács–Burkus 2019: 132).

A nemzeti nyelv felosztásáról szóló fejezet szerint a nyelvjárások abban különböznek a népnyelvtől, hogy egy nyelvnek lokalizált formái, gyakran eltérő szókinccsel, nyelvtannal és kiejtéssel. Szókincsükben új hangokat is feltalálhatnak (Braun–Zékány–Kovács–Burkus 2019). A két tankönyv, amelyet ugyanazok a szerzők írtak, mindössze

egy év különbséggel, különbözőképpen osztályozza a nyelvjárásokat. a 10. osztályban azt tanulják, hogy 10 nyelvjárási régióról beszélünk: „*A magyar nyelvben 10 nagyobb nyelvjárást különböztetünk meg.*” (Braun–Zékány–Kovács-Burkus 2018: 41). A 11. osztályban már csak nyolcat különböztetnek meg, teljesen más elnevezésekkel: „*Ezek közül 8 nyelvjárás a legnagyobb és legfontosabb.*” (Braun–Zékány–Kovács-Burkus 2018: 41, 2019:161).

Az általános és középiskolai tankönyvek különböző felosztásúak. Mindkét tankönyvben a szerzők általánosításokat és tudományosan pontatlan megállapításokat tesznek a nem nagy presztízsű, de Kárpátalján széles körben használt nyelvváltozatokról. A tizedikes és tizenegyedikes tanulók többsége bátran állíthatja, hogy nem tájszólásban beszél, még akkor is, ha ez a rövid fejezet nem említi a rájuk jellemző diftongusokat. A nyelv területi tagolódása: a leggyakoribb nyelvjárásaink jellemzői, területi megjelenésük, a regionális köznyelv jellemzői című fejezete után csupán két feladat található. Az egyik feladatban Tamási Áron, Móricz Zsigmond és Móra Ferenc műveiből olvashatunk egy részletet amihez a következő a feladat: „*Olvasd el kifejezően az alábbi irodalmi részleteket! Mi lehet a szerepe a szövegben a nyelvjárási beszédnek? Keresd meg a tájszókat az idézetekben!*” (Braun–Zékány–Kovács-Burkus 2019: 162). A második feladat pedig hasonló az elsőhöz, abban, Szabó Magda, Illyés Gyula és Király Lajos idézeteit olvashatjuk: „*Olvasd el kifejezően az alábbi irodalmi részleteket! Mi lehet a szerepe a szövegben a nyelvjárási beszédnek? Keresd meg a tájszókat az idézetekben!*” (Braun–Zékány–Kovács-Burkus 2019: 163). A feladatok egyike sem szolgálja a tanulók saját nyelvükkel kapcsolatos pozitív szemléletének erősítését, és nem ösztönzi őket egy tudatosabb és elfogadóbb nyelvi attitűd kialakítására. Sőt, olyan sztereotípiákat erősítenek, amelyekkel gyakran találkozhatunk a szociolingvisztikai tanulmányokban, mint például "a kárpátaljaiak nem beszélnek tájszólásban" vagy "csak az idősek beszélnek tájszólásban". Ezt erősen sugallja a tankönyv egyik mondata, miszerint: „A XIX. század második felétől kezdenek a nyelvjárások erősen visszaszorulni” (Braun–Zékány–Kovács-Burkus 2019: 161).

III. A tankönyvekben szereplő fejezetek a nyelvjárásokról

Mielőtt belekezdnék leszögezném, hogy vizsgálatom tárgyaként a 2010-es évtől használt tankönyvtípusokban keresem a nem standard nyelvi jelenségekről szóló részeket.

A 2013 és 2018-as Braun, Zékány és Kovács-B. Erzsébet féle 5. osztályos magyar nyelv tankönyvben ami egyébként ugyan az, a felépítés szerint a kommunikáció és a nyelvtan témaköre kapott nagyobb szerepet. A tény nagyon elszomorító miszerint egyik rész sem tesz említést a nyelvjárásokról és a tájszólásokról sem. A 6. osztályos tankönyvben már szerencsére nem ez a helyzet. Ugyan nincs önálló fejezet a nyelvjárásokról, de említést tesz a szerző rola, illetve a jövevényszavakról is. A baj ezzel csak az, hogy a kárpátaljai diákok számára ennek egyáltalán nincs aktualitása, de ezt majd lentebb kifejtem. A 2014-es tankönyv felépítésében szerepet kapott nagyobb témakörként a beszéd és a nyelvtan tárgyköre.

A nyelvjárások a A Magyar Nyelv Szókészlete című fejezetben kapott említést: „A szókészlet és a szókincs fogalma nem teljesen azonos. A magyar nyelvnek, a közéletnek, a tudományoknak, a szakmáknak, a nyelvjárásoknak szókészletük van, az egyes embereknek pedig szókincsük.” (Braun É. , Zékány K., Kovacs-B. E. 2014: 190). A jövevényszavak viszont a A Magyar Nyelv Eredete című fejezetben kapott említést: „Jövevényszók – a nevük is mutatja, hogy a nyelvbe kívülről, más nyelvekből bekerült szavak rétege. Ez a kölcsönzés azonban annyira régi, hogy jövevényszavaink idegen eredetét csak az etimológia (a szavak eredetével foglalkozó nyelvészeti tudományág) tartja nyilván; a toldalékok gazdagsága révén beépültek a magyar nyelvbe, a köznyelvi tudatban már magyar szavakként élnek.” (Braun É. , Zékány K., Kovacs-B. E. 2014: 192). – sőt még a szláv nyelvből át vett jövevényszavakat is megemlíti viszont egyáltalán nem olyan módon és formában, ahogyan azt egy kárpátaljai diák magáénak érezhet. Hiszen azon szavak: király, megye, kereszt, szent, pap, karácsony; a családi élet, lakberendezés szavai: cseléd, unoka, pince; a földművelés, az állattartás köréből valók: zab, szalma, asztag, málna., - amiket megemlít nem tükrözik a kárpátaljai nyelvjárás azon részét ami a kölcsönyszavakból adódnak. A 7. és 8. osztályos 2015-ös és 2016-os magyar nyelv tankönyvben sincs említés nyelvjárásokról vagy esetleg a kölcsönyszavakról, vagy bármiféle szociolingvisztikai szemléletmódról. A 9. osztályos 2017-es magyar nyelv tankönyvben olvashatunk ugyan nyelvjárásról Az előadói stílus cím keretein belül, ez persze önálló fejezetként itt sincs a tankönyvben, viszont olyan módon tesz róla említést a tankönyv ami ugyan csak semmit

mondó a kárpátaljai diákok számára. A tanulók egy kisebb szöveget olvashatnak Lőrincze Lajos tollából: *„Egy és más a magyar nyelvjárásokról”* címmel. A szöveg így hangzik: *„Többben kérdezősködtek m ár afelől, van-e olyan m agyar nyelvjárás, amelyet a más vidéken lakók vagy a köznyelvet beszélők nem értenek. Rögtön elöljáróban elmondhatjuk, hogy olyan nyelvjárás, amelyet más m agyar emberek nehezen vagy egyáltalán nem értenek meg, nincsen. Mert hiszen az, hogy az egyik vidéken ilyesmit hallunk: kápá, ápaá; a m ásikban meg: ha löhet, mögtöszöm; a következőn: ollan keviezs vout; ism ét következően meg: kéit szíp lú stb.— mindez furcsán, szokatlanul hangzik annak, aki először hallja, de megértésében aligha akadunk fönn.”* (Braun É. 2017: 152) A szöveg csak az anyaországi nyelvjárásokról szól, a kárpátaljai nyelvjárásokat nem is említi. A 10. osztályos 2010-es *Stiliztika* címmel megjelent tankönyvben szerencsére jóval többször szó van a nyelvjárásokról, kölcsönszavakról, sőt még szituációs gyakorlatokat is találunk. A tankönyvben vannak önálló fejezetek kifejezetten a kárpátaljai nyelvhasználatra mint például: *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat sajátos jellemzői. Névhasználat és megszólítás. A kétnyelvűség nyelvi következményei. A kölcsönszavak. Nyelváltás a társalgás során. A nyelváltás típusairól.* Számos olyan feladat van a tankönyvben ami kifejezetten a kárpátaljai nyelvjárásokról, kölcsönszavakról szól, sőt a diákoknak saját szemléletükből mutatják be ezeket. Az alábbi feladat számomra kifejezetten tetszik: *„Képzeljétek el és játsszátok el az alábbi beszédhelyzeteket, amelyeknek kárpátaljai magyarok a szereplői! A beszédpartnerek megszólalásaiban használjatok helyi nyelvi jellegzetességeket, nyelvjárási vagy kétnyelvűségi jelenségeket odailó módon:*

- *a munkácsi piacon egy öreg, falusi nénitől zoldséget vásároltok;*
- *valamilyen hivatalos ügyben egy hiuatálnoknál jártok (az is beszél magyarul);*
- *magyarul is tudó ukrán barátoddal találkozol, és beszélgettek a tegnapi buliról!*

Válogassatok a szószedetből!

paszport, csókolom, viszontlátásra, privet, ugorka, szprávka, kopek, málé, csajok, szétcúszás, tudnák hozni magának, legyen szíves

A nem standard nyelvi elemek esetében mindig nevezzétek meg standard változatukat, illetve azt, milyen más szituációban kellene a standard változatot használni!” (Beregszászi A. 2010: 73)

A másik hasonló feladat a 257-es, lényege pedig az, hogy a diákok fogalmazzák meg, milyen akadályai vannak a magyar nyelvű írásbeli hivatalos ügyintézés Kárpátalján: *„A következő interjúrészletet szintén egy beregszászi hivatalban rögzítették. Olvassátok el a részletet es fogalmazzátok meg, milyen akadályai vannak a magyar nyelvű írásbeli hivatalos*

ügyintezesnek Kárpátalján! Majd keressetek meg a szövegben a ketnyelvűség hatásaként megjelenő kölcsönszavakat!

Ügyfél: Magyar nyelvű formanyomtatványuk ninesen?

Hivatalnok: Ninssen. En azér mondtam nektek, hogy ő magyarul nekiünk nem szabad, minden ukrán. Nezzetek meg van obrazec [minta].

Ügyfél: Aha, akkor nem szabad akkor magyarul?

Hivatalnok: ide leülhettek leirni. Magyarul nem szabad, min..., hát egyszerű átmásolás.

Ügyfél: Tehát akkor csak ukránul lehet kitölteni?

Hivatalnok: *Úgy ahogy a paszportotok [személyitek], csak ukránul van az első lap.*”
(Beregszászi 2010: 124)

A 11. osztályos 2019-es tankönyv ben is már jóval többször olvashatunk kárpátaljai nyelvjárásokról. A nemzeti nyelv tagolódása című fejezetben olvashatunk a köznyelvről az irodalmi nyelvről és a nyelvváltozatokról is. Viszont nem kárpátaljai szemléletben. A tankönyv téväs állítást tesz, hiszen 8 nyelvjárástípust különbözet meg:

„1) A nyugati nyelvjárás: legjellemzőbb alcsoportjai az órségi, a hetési, a göcseji, a Mura vidéki és felsőöri nyelvjárás. Hangtanára jellemző a zárt *ë* használata (pl. gyerék), a nyitódó kettőshangzók (diftongusok) az *ó*, *ő*, *é* helyett (pl. szó >szuo, lő >lüö). Rövid *i*, *u*, *ü*-t ejtenek sok helyen (tiz, husz). A főnévi igenév képzőjét *-nyi* alakban használják (sietnyi).

2) A dunántúli nyelvjárás: sokban hasonlít a nyugati nyelvjáráshoz, például használják a zárt *ë* hangot. Itt nem találhatóak meg a kettőshangzók. A főnévi igenév képzője itt is *-nyi*, *-nya*.

3) A déli nyelvjárás: legfőbb ismertetője az *ö*-zés (öszik, mögy, szedök), vagyis az egytagú szavakat kivéve a nyelvjárasi zárt *ë* helyett *ö* hang található (löhet, verök). A nyelvjárasi területet a Duna két részre osztja, a két területnek vannak saját hagyományosságai.

4) A tiszai nyelvjárás: használja a zárt *ë* hangot. Az *ó*, *ő*, *é* helyén záródó kettőshangzót ejtenek (jou, löü). Jellemző az erős *í*-zés (felesíg, víres). A köznyelvi *j*-zö alak jellemző az *ly*-nal írt szavaknál is. A *-t* végű igéknek két változatát, a hosszabbat és a rövidebbet is ejtik (sütöttem-süttem, vettem-vettem).

5) A palóc nyelvjárás: nagy területen található, ezért megkülönböztetünk nyugati, keleti és déli palóc nyelvjárást. A palóc nyelvjárás jel lemezője az ajakkerekítés nélküli *a* ejtése. A köznyelvi *á* helyett rövid *a* hangot ejtenek. Gyakran ejtenek *ü* helyett *i* hangot (siket, kilső), az *ö* helyett pedig zárt *ë* hangot (csepp, veder). A *-t* végű igék rövid alakját használják múlt időben (nyittam, sütttem). A *-val*, *-vel* rag nem hasonul az elötte álló mássalhangzóhoz (házval, szekérvel).

6) Az északkeleti nyelvjárás: csak a köznyelvi e hangot ejtik. Kettőshangzót itt is ejtenek, az ó, ő, é helyén ou, öü, és ei-t ejtenek. Kijelentő mód E/3. személyben megjelenik az -n rag (leszen, veszen).

7) A mezőségi nyelvjárás: legjellegzetesebb vonása, hogy az o helyett a hangot ejtenek (bagár, malam, szaba). A zárt ë hangot csak néhány területen ejtik (pl. Kalotaszeg). Sok helyen a hosszú magánhangzó helyett rövid magánhangzót ejtenek (házbol, mellöl). Jellemző az elbeszélő múlt használata (mene, jövék).

8) A székely és csángó nyelvjárás: a legkevésbé egységes nyelvjárás, ez a történelem eseményeire vonatkoztatható vissza. Az udvarhelyszékiek ö-ző kiejtése legjobban a Baranya megyeiek tájnyelvére hasonlít. A nyugati székelység nyelvjárása sokban rokon a mezőségi területen élőkével, ilyen például az o hang helyett való a hang ejtése. Az a-zás a moldvai csángóknál is megfigyelhető. Az északi és a déli csángók nyelvjárása a mezőséggel áll rokonságban. Mind a székely, mind a csángó nyelvjárásban van elbeszélő múlt (mene, kére), és régmúlt is (ment vala, kért vala). Minden ember beszédére a saját területi nyelvjárása mellett még nagy hatást gyakorol a család, a társadalmi helyzet. Ezek összességéből alakul ki minden embernek a csak rá jellemző egyéni nyelvhasználata (idiolektus). (Braun É. , Zékány K. Kovács-B. Erzsébet, 2019: 160-161)

A 126. oldalon A magyar nyelv helyzete a határon túl című fejezetében említ ugyan pár olyan kölcsönszót ami a kárpátaljai nyelvhasználatban is jelen van. Mint például: *levonó, paszport, bulacska stb.* Ezekon kívül még említ erdélyi, felvidéki, vajdasági és más elszakadt területi nyelvjárási szavakat.

Következtetés képpen tehát az vonható le, hogy ahhoz, hogy egy kárpátaljai tanulóban kialakuljon egy egészséges nyelvi öntudat és határozottan tudja használni nyelvét minden szituációban, a tankönyvekben nincs meg ehhez a kellő tartalom.

Nagyon elszomorító a helyzet, saját példámból kiindulva, - amíg nem léptem be a gimnáziumi korba, azaz a 8. osztályba, addig én sem voltam tudatában annak, hogy, hogyan is használom anyanyelvemet, vagy, hogy esetleg nyelvjárásban beszélek. Volt egy nyelv amit otthonról hoztam, amiben ugyan-úgy jelen voltak kölcsönszavak és diftongusok, ami ugyan nem volt baj, csak nem voltam tudatában, hogy van a köznyelv és a nyelvjárás és vannak bizonyos különbségek. Addig, amíg a gimnáziumi magyar nyelv tanárom nem hívta fel rá a figyelmünket a tanórák keretein belül.

IV. Összegzés

Szakdolgozatom témája a nem standard nyelvi jelenségek megjelenése és megítélése a kárpátaljai magyar nyelv tankönyveiben. Munkám során tanulmányoztam jó pár magyar nyelv tankönyvet, megvizsgáltam a , a '90-es években használt magyar nyelv tankönyveket, napjainkban használt tankönyvekig.. A tankönyvekben azt vizsgáltam, hogy mennyire fektet nagy hangsúlyt arra az oktatás, hogy a diákok tisztában legyen a nem standard nyelvi jelenségekkel, anyanyelvük használatával. Több tanulmányt, illetve kutatást/ felmérést is átnéztem, annak érdekében, hogy pontos információt tudjak nyújtani arról, hogy a kárpátaljai diákok és pedagógusok hogyan viszonyulnak a nyelvjárásokhoz. Ahot, hogy ez rendben legyen az iskolákban a megfelelő módszertani segédanyagok, útmutatók és munkafüzetek kiválasztása döntő tényező egy tantárgy tanításának szemléletmódja szempontjából - ez a magyar mint anyanyelv oktatására is igaz.

Fontos, hogy ezek a segédletek megalapozott, pedagógiai ismereteken alapuljanak, és nem szabad alábecsülni az anyagok nyelvi vonatkozásainak jelentőségét sem.

Kárpátalján az anyanyelv oktatás céljának az kellenne lennie, hogy hozzáadó szemléletben tanítsa a tanulók anyanyelvét, emellett a standard nyelvváltozat használatát és tudatosítsa a helyi nyelvi, nyelvjárási jellegzetességek használati körét. De sajnos nem így van. A pedagógusok zöme, nem fektet erre kellő,- vagy semmilyen hangsúlyt. Az eszlődleges probléma abban rejlik, hogy nincsenek meg a kellő segédletek mindehhez, vagy épp abban, hogy a pedagógus maga sincs tisztába a nyelvváltozatokkal.

Az empirikus felmérések alapján arra következtetésre jutottam, hogy nincs kellő hangsúly fektetve a nyelvjárások témakörére. Hiszen a tanulók a felmérések során azt tanúsították, hogy nem rendelkeznek magabiztos tudással a standard nyelvváltozat használatával kapcsolatban, valamint nincsenek tudatosítva bennük a helyi nyelvi és nyelvjárási jellegzetességek sem. Valamint, kárpátaljai magyar nyelv tankönyvek nem céltérőek annak érdekében, hogy a diákokban és még a pedagógusokban is kialakuljon egy egészséges nyelvi öntudat.

Felhasznált szakirodalom

BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2004. Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: BEREGSZÁSZI ANIKÓ–CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk., Tanulmányok a kárpátaljai nyelvhasználatról. Ungvár, PoliPrint. 77–96.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2010. Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 10. osztálya számára. Csernyivci, Bukrek.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2011. Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 11. osztálya számára. Csernyivci, Bukrek.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2012. A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában. Budapest, Tinta Könyvkiadó.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2016. Defficles nugae. Terhes semmiségek a középiskolai magyar nyelv tantervben. In: HIREN-LÁSZLÓ KORNÉLIA szerk., Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból 2. Ungvár, Autdor-Shark. 209–218.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2021. Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben. Törökbálint, Termini Egyesület.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ–CSERNICSKÓ ISTVÁN 1996. A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyar nyelvtankönyvekben. In: CSERNICSKÓ ISTVÁN–VÁRADI TAMÁS szerk., Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 29–38.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ–CSERNICSKÓ ISTVÁN 2004. A magyar nyelv oktatása a kárpátaljai magyar iskolákban: nyelvészeti, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi problémák. In: BEREGSZÁSZI ANIKÓ–CSERNICSKÓ ISTVÁN, ...itt mennyit ér a szó? Ungvár, PoliPrint. 168–173.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ–CSERNICSKÓ ISTVÁN 2007. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: CSERNICSKÓ ISTVÁN–MÁRKU ANITA szerk., Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához. Ungvár, PoliPrint. 7–96. 195

BEREGSZÁSZI ANIKÓ–CSERNICSKÓ ISTVÁN–BRAUN ÉVA–HNATIK-RISKÓ MÁRTA 2010. Magyar nyelv 10–11. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű általános középiskolák számára. Kijev, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ–DUDICS LAKATOS KATALIN 2019. Utak és tévutak az anyanyelvi nevelésben a kárpátaljai magyar középiskolákban. In: CSERNICSKÓ ISTVÁN–MÁRKU ANITA szerk., A nyelvészet műhelyeiből. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból 5. Ungvár, Autdor-Shark. 150–164.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ–DUDICS LAKATOS KATALIN 2020. Modern dansemacabre egy kárpátaljai középiskolai magyar nyelv-tankönyv kapcsán In: ISTÓK BÉLA–LŐRINCZ

BEREGSZÁSZI ANIKÓ , DUDICS LAKATOS KATALIN 2023- Huszonkettő , Termini Egyesület, Törökbálint

BRAUN ÉVA–ZÉKÁNY KRISZTINA–KOVÁCS-BURKUS ERZSÉBET 2013. Magyar nyelv 5. osztály. Lviv, Szvit Kiadó.

BRAUN ÉVA–ZÉKÁNY KRISZTINA–KOVÁCS-BURKUS ERZSÉBET 2014. Magyar nyelv 6. osztály. Lviv, Szvit Kiadó.

BRAUN ÉVA–ZÉKÁNY KRISZTINA–KOVÁCS-BURKUS ERZSÉBET 2015. Magyar nyelv 7. osztály. Lviv, Szvit Kiadó.

BRAUN ÉVA–ZÉKÁNY KRISZTINA–KOVÁCS-BURKUS ERZSÉBET 2016. Magyar nyelv 8. osztály. Lviv, Szvit Kiadó.

BRAUN ÉVA–ZÉKÁNY KRISZTINA–KOVÁCS-BURKUS ERZSÉBET 2018. Magyar nyelv. Tankönyv a magyar oktatási nyelvű általános középfokú tanintézetek 10. osztálya számára. Lviv, Szvit.

BRAUN ÉVA–ZÉKÁNY KRISZTINA–KOVÁCS-BURKUS ERZSÉBET 2019. Magyar nyelv. Tankönyv a magyar oktatási nyelvű általános középfokú tanintézetek 11. osztálya számára. Lviv, Szvit.

CSERNICSKÓ ISTVÁN, HÍRES LÁSZLÓ KORNÉLIA, KARMACSI ZOLTÁN, MÁRKU ANITA , MÁTÉ RÉKA, TÓTH- OROSZ ENIKŐ, 2021. A Magyarok És A Magyar Nyelv Kárpátalján, Termini Egyesület Törökbálint.

CSERNICSKÓ ISTVÁN, 1998. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén (I). Osiris Kiadó - MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.

DUDICS LAKATOS KATALIN 2019. Kárpátaljai magyar pedagógusok nyelvjárási attitűdjének alakulása két felmérés eredményei alapján (2008–2018). Magyar Nyelvjárások 57: 123–134.

DUDICS LAKATOS KATALIN 2020. Kárpátaljai magyar pedagógusok és tanítványaik metanyelvi ismereteiről. Magyar Nyelvjárások 58: 165–173.

DUDICS LAKATOS KATALIN 2021. Kárpátaljai magyar iskolások nyelvjárási attitűdjének alakulása egy megismételt kérdőíves gyűjtés alapján. Magyar Nyelv 117: 346–354.

DUDICS LAKATOS KATALIN 2021. Magyar Nyelvjárások 59 :5–26, 185

GAZDAG VILMOS 2013. Az anyanyelv használati körének módosulásai Kárpátalján- Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma.

GAZDAG VILMOS 2013. Keleti szláv hatás a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban: Tudománytörténeti áttekintés. KISEBBSÉGKUTATÁS 22. évf : 2. szám pp. 66-101

GRÓF ANNAMÁRIA, CSÁSZI ILDIKÓ, SZOTÁK SZILVIA Nyelvi Sokszínűség A 21. Század Elején - Írások Kolláth Anna Tiszteletére , 2014

JÁNK ISTVÁN 2019. Nyelvi előítélet és diszkrimináció a magyartanári értékelésben. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.

KISS JENŐ 1998. A nyelvjárásokhoz és a köznyelvhez való viszonyulás: attitűdváltozások a magyar nyelvközösségben. In: ZOLTÁN ANDRÁS szerk., Nyelv, stílus, iroda-lom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára. Budapest, ELTE BTK Keleti szláv és Balti Filológiai Tanszéke. 315–317.

KÓTYUK ISTVÁN 1990 (1995, 2001). Magyar nyelv 5. Lviv, Szvit.

KÓTYUK ISTVÁN 1993 (1997). Magyar nyelv 7. Lviv, Szvit.

KÓTYUK ISTVÁN 1995 (2000). Magyar nyelv 8. Lviv, Szvit.

KÓTYUK ISTVÁN 1996 (2002). Magyar nyelv 9. Lviv, Szvit.

KÓTYUK ISTVÁN 2005. Magyar nyelv 5. osztály. Csernyivci, Bukrek.

KÓTYUK ISTVÁN 2006. Magyar nyelv 6. osztály. Csernyivci, Bukrek.

KÓTYUK ISTVÁN 2007. Magyar nyelv 7. osztály. Csernyivci, Bukrek.

KÓTYUK ISTVÁN 2008. Magyar nyelv 8. osztály. Csernyivci, Bukrek.

KÓTYUK ISTVÁN és mtsai. 2005. Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára. Csernyivci, Bukrek.

KÓTYUK ISTVÁN–HORVÁTH KATALIN–PENCKÓFER MÁRIA 1992 (1996). Magyar nyelv 6. Lviv, Szvit Kiadó.

P. LAKATOS ILONA szerk. 2002. Mutatványok a hármashatár menti nyelvhasználat kutatásából. Nyíregyháza, Bessenyei Könyvkiadó.

LAKATOS KATALIN 2010. Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest, ELTE BTK.

LŐRINCZ JULIANNA–SIMON SZABOLCS szerk. 2017. A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései. A variológiai kutatócsoport 7. Nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai. Komárom, Selye János Egyetem.

MISAD KATALIN 2016a. A nyelvváltozatok megjelenítése a szlovákiai magyar anyanyelvtankönyvekben. *Acta Academiae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica* 43: 5–15.

MISAD KATALIN 2016b. A nyelvi változatosság szemléltetése szlovákiai magyar anyanyelvtankönyvekben. In: CZETTER IBOLYA–HAJBA RENÁTA–TÓTH PÉTER szerk., VI.

ORBÁN GYULA 2020. Gondolatok két kárpátaljai 11. osztályos magyarnyelvtankönyvről. In: ISTÓK BÉLA–LŐRINCZ GÁBOR–LŐRINCZ JULIANNA–SIMON SZABOLCS szerk., Tankönyvkutatás – fordított tankönyvek – kétnyelvűség. A Variológiai Kutatócsoport 9. nemzetközi tankönyvkutató konferenciájának tanulmányai. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kara. 167–176.

PARAPATICS ANDREA 2020. A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok. Budapest, Tinta Könyvkiadó.

SIMON SZABOLCS 2014. Szempontok, irányzatok a tankönyvek és egyéb iskolai dokumentumok elemzésével kapcsolatos szlovákiai magyar szakirodalomban. In: LŐRINCZ JULIANNA–SIMON SZABOLCS–TÖRÖK TAMÁS szerk., Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről. A komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kara Mai Magyar Nyelvi Tanszéke mellett működő Variológiai kutatócsoport konferenciáinak anyagai. Bratislava, Terra vydavateľstvo. 27–38.

Резюме

Темою моєї дипломної роботи є поява та сприйняття нестандартних мовних явищ у підручниках закарпатської угорської мови. У ході роботи я вивчила низку підручників угорської мови, починаючи з підручників угорської мови, що використовувалися в 1990-х роках, і закінчуючи підручниками, що використовуються сьогодні... Я проаналізувала, якою мірою підручники наголошують на необхідності усвідомлення учнями нестандартних мовних явищ та використання рідної мови. Я також проаналізувала кілька досліджень та досліджень/опитувань, щоб надати точну інформацію про те, як учні та вчителі на Закарпатті ставляться до діалектів. Для того, щоб правильно викладати в школах, вибір відповідних методичних посібників, довідників і робочих зошитів є вирішальним фактором у підході до викладання предмета - це стосується і викладання угорської мови як рідної.

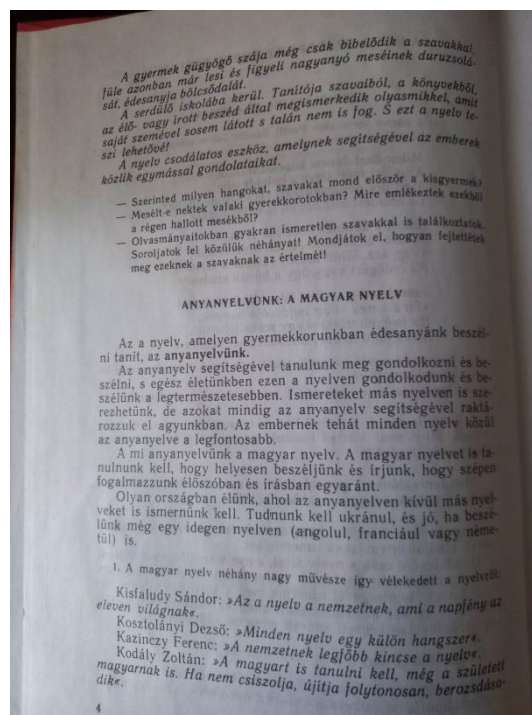
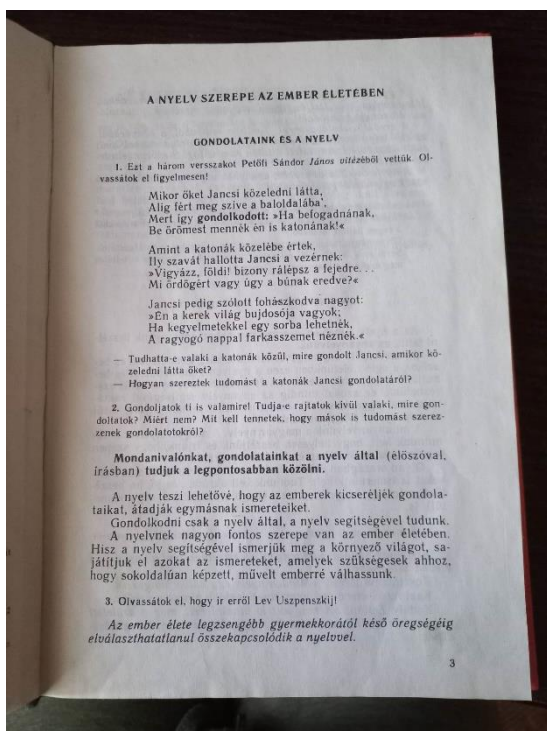
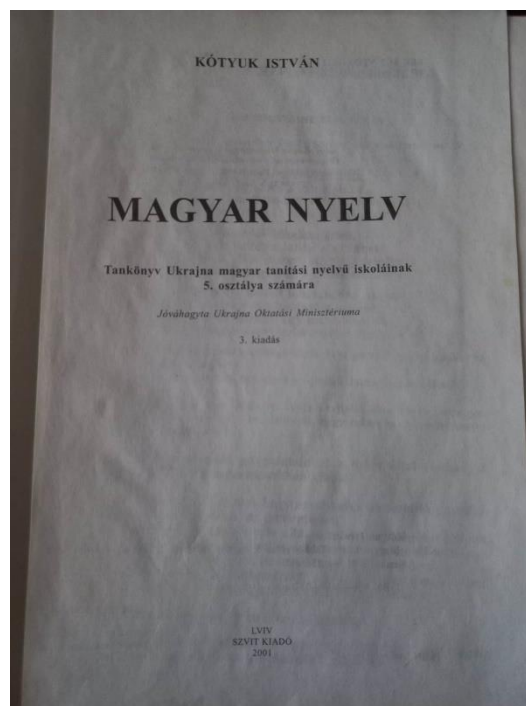
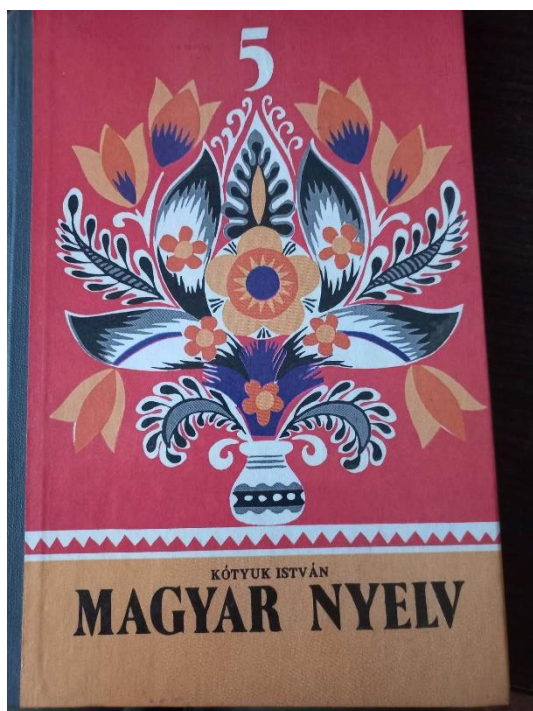
Важливо, щоб ці посібники ґрунтувалися на ґрунтовних педагогічних знаннях, і не слід недооцінювати важливість лінгвістичних аспектів матеріалів.

Метою викладання рідної мови на Закарпатті мало б бути навчання рідної мови учнів на основі адитивного підходу, навчання використанню стандартного мовного розмаїття та підвищення обізнаності з місцевими мовними та діалектними особливостями. На жаль, це не так. Більшість вчителів не приділяють цьому достатньої уваги або взагалі не акцентують на цьому увагу. Основна проблема полягає в тому, що вони не мають необхідних інструментів для цього, або що самі вчителі не знайомі з мовними різновидами.

На основі емпіричних досліджень я дійшов висновку, що на діалектах не приділяється достатньої уваги. Під час опитувань учні показали, що їм бракує впевненості у використанні стандартних варіантів мови і що вони не знають про місцеві мовні та діалектні особливості. Крім того, закарпатські підручники угорської мови не спрямовані на розвиток здорової мовної свідомості серед учнів і навіть вчителів.

Melléklet

5. osztályos tankönyvek

arany, béke, kertben, szállodgál, fjiának, könyveierit, csobban, morcos, bojttal, álltam, ketyeg, madzag, lopózik, lenyő, könynyű, edző, hatlyü, ländsza

36. Olvassátok el az itt következő szavakat, és mondjátok meg, mit kell tudnunk a hosszú (ketőzött) kétfélegű mássalhangzók helyesírásáról! Írjátok le a szavakat elválasztva!

loccsan, pottyán, vessző, laggyü, asszonnyal, fröccsen, galylyak, hatlyü, hosszú, hegygel, saisszen, eddztetek, gúzzsal

A FOLYAMATOS BESZÉD

A helyes beszéd követelményei

A beszéd célja az, hogy mondanivalónkat másokkal megértsük. Ezt csak úgy érhetjük el, ha gondolatainkat alaposan végiggondoljuk és helyes, pontos nyelvi formába öntjük.

A beszéd gondolatainak kifejezése nyelvi formában (előszóban vagy írásban).

A beszéd tartalmi helyességének legelső feltétele a biztos tárgyi tudás. A bizonytalanság, az akadozás gátolja a megértést.

A beszéd formai helyességét az alapos nyelvismeret, a jó beszédképesség biztosítja. Ha szegényes a szókinésünk, nem érezzük a szavak hangulatát, nem ismerjük a nyelvtani szabályokat, akkor nem tudjuk beszédünket helyesen megfogalmazni. A beszéd akkor érthető, ha tartalmilag is, formailag is helyes.

A beszéd tartalma legyen mindig igaz. Ezt követeli az etika. Mondjunk mindig igazat, és mondjunk meggyőződéssel! Különböző beszédünk hatástalan marad.

1. Természettudomány. Béla a következő dolgozatot írta. Olvassátok el és mondjátok meg, helyes-e!

A harkály nagy testű, fekete tollú madár. Hulladékkal, kukacokkal, férgekkel táplálkozik, melyeket, azt hiszem, fákön, szántásokon talál. Testének felépítése életmódjához alkalmazszerű táplálékát úton-útfélen. Nyakizmai is fejletlenek, inkább a szárnya nagy és erős, mert sokat repdes.

14

- Van-e Béának biztos tárgyi tudása a harkályról?
- Meggyőző-e, amit mond róla?
- Miért nem mondhatjuk, hogy a harkály feketé?
- Miért nem rövid, gyöngye a csőre, nem fejletlenek a nyakizmai?

2. Olvassátok el az alábbi szöveget! Helyesnek tartjátok-e?

Peti a szünétben így szólt osztályfőrsághoz:
— Mondanék neked valamit, azt hiszem, érdekelni fog, bár lehet, hogy tévedek, talán nem is érdekes az egész. No de ha már belekezdtem, mégis elmondom, nem árt, ha tudod, meg talán nem is lilik elhalgatni, hát jobb, ha kertes nélkül elmondom. Hát szóval, hogy is kezdjem, azt a könyvet — de ne gondold, hogy árulkodni akarok, csak mert hát, gondolom, hogy úgyis megtudod, és ha én tudom, hát jobb, ha töleim tudod meg. Szóval azt hiszem, bár nem vagyok benne egészen bizonyos, járj utána magad, hát szóval Tóni tegnap megvette azt a könyvet, amelyet te már rég kintéztél, és tudta, hogy te gyűjtöd rá a zsebpénzedet.

Feleljétek a következő kérdésekre:

- Miről szól a szöveg?
- Hogyan foghatta volna Peti rövidebbre a mondanivalóját?
- Tiszta volt-e Peti szándéka, amikor előadta gyanúját barátjának?
- Válaszokat indokoltjátok meg!
- Láttok-e valami összefüggést Peti szándékának »tisztasága« és zavaros beszéde között? Miben nyilvánul meg ez az összefüggés?

3. Fogalmazzatok át a Peti szöveget úgy, hogy az tartalmilag helyes, arányos, meggyőző és etikus legyen!

A beszéd tartalmi helyessége

Mint már tudjuk, a beszéd tartalmi helyességének alapja a biztos tárgyi tudás. Ez azonban egymaga még nem biztosítja a beszéd helyességét. Fontos, hogy amit közölni akarunk, logikus következettséggel, a történések sorrendjében mondjuk el. Ne térjünk ki olyan részletekre, amelyek nem tartoznak szervesen a mondanivalóhoz, mert csak terjedelmessé tennék beszédünket s nehezítenék a megértést.

A beszéd tartalmilag akkor helyes, ha logikus, tömör és világos.

4. Olvassátok el az alábbi szöveget és mondjátok meg, mi a hibája?

15

BRAUN ÉVA
ZÉKÁNY KRISZTINA
KOVÁCS-BURKUS ERZSÉBET

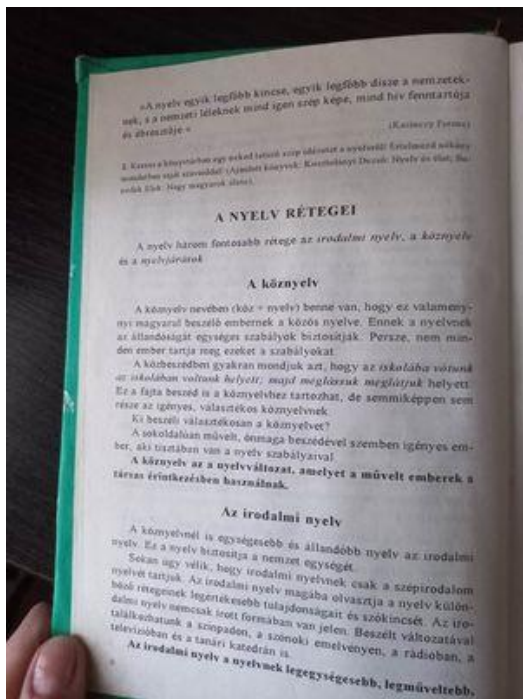
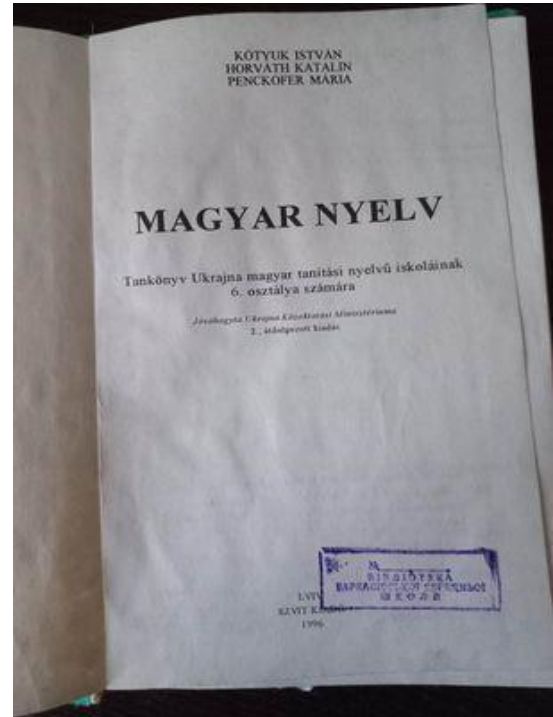
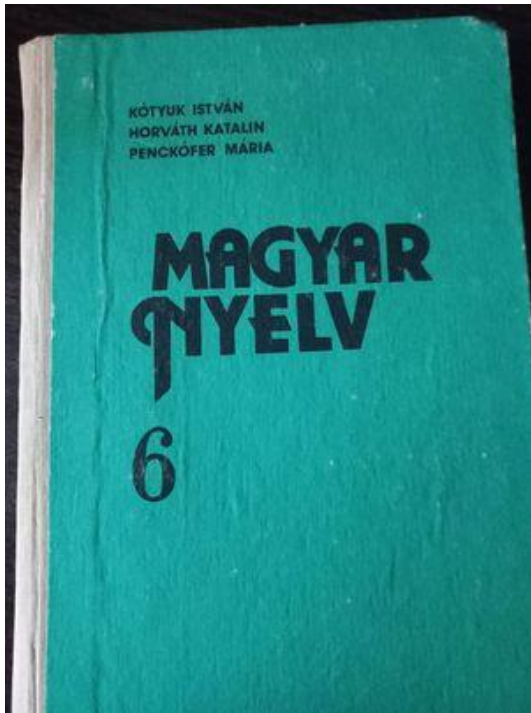
MAGYAR NYELV

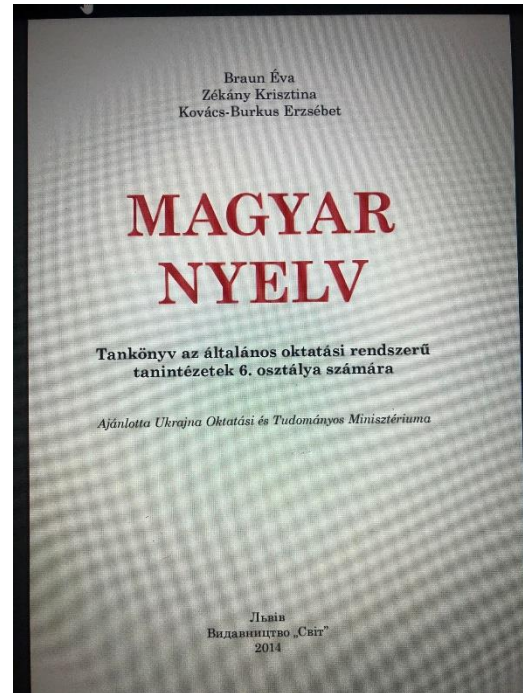
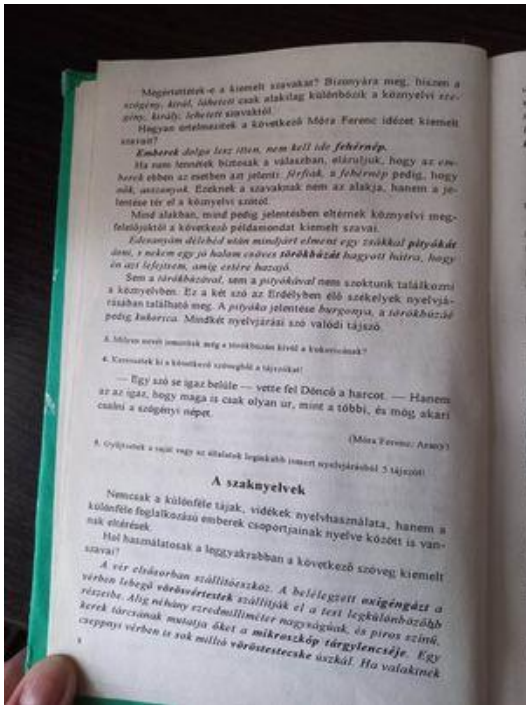
Tankönyv
az általános oktatási rendszerű tanintézetek
5. osztálya számára

Ajánlatta: *Ukránia Oktatási, Tudományos,
Ifjúsági és Sportminisztériuma*

Львів
Видавництво „Світ”
2013

6. osztályos tankönyvek

A MAGYAR NYELV SZÓKÉSZLETE

alapszókincs, kiegészítő szókincs, aktív és passzív szókincs

Szavaink, kifejezéseink összességét szókészletnek, szókincsnek nevezzük.

A szókészlet és a szókincs fogalma nem teljesen azonos. A magyar nyelvnek, a közéletnek, a tudományoknak, a szakmáknak, a nyelvjáráásoknak szókészletük van, az egyes embereknek pedig szókincsük.

Nyelvünkben a felmérések szerint mintegy 1 millió szó van. Az egyes embereknek természetesen jóval kisebb a szókincse, mint az egész nyelv-közösségnek.

A szókészlet **alapszókészletre** és **kiegészítő szókészletre** osztható. Az alapszókészletbe tartozó szavakat mindenki ismeri és használja.

Például: *étel, ital, oblat.*

Míg a kiegészítő szókészlet szavai kevésbé fontosak és ritkábban használatosak.

Például: *jékpárja, motidálás, spektrométer.*

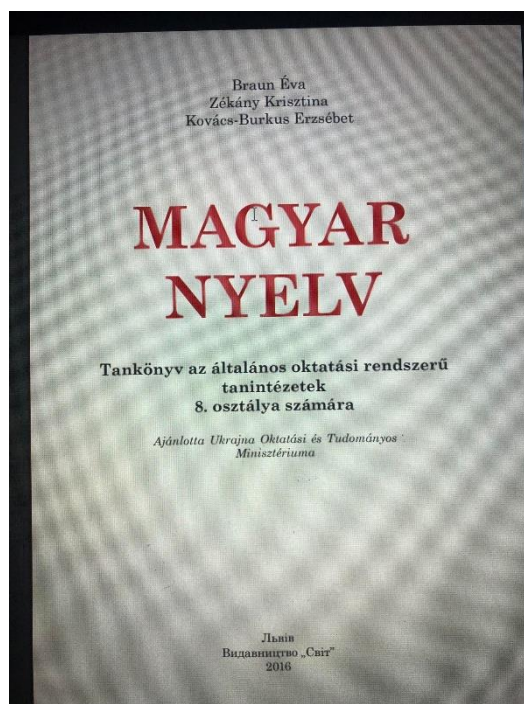
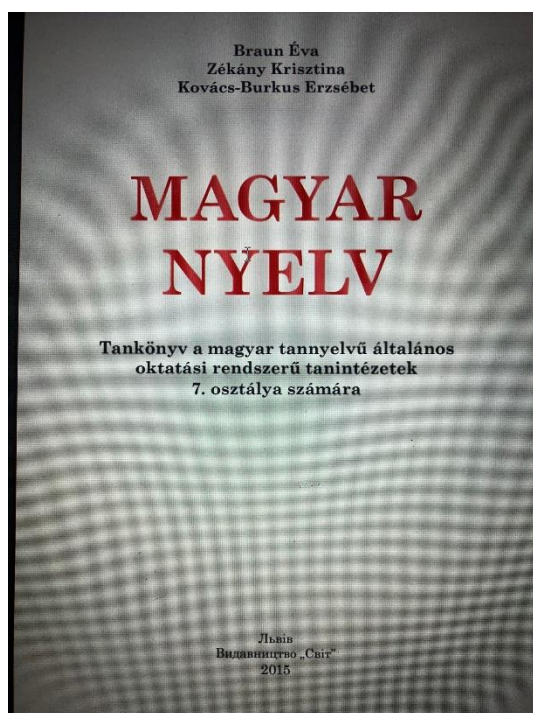
Nem könnyű megállapítani, hogy mi magunk hány szót ismerünk, s ebből mennyit használunk. Az **egyéni szókincs** függ az egyén beszélt környezetétől, korától, iskolázottságától és foglalkozásától.

Megkülönböztetünk **aktív és passzív szókincset**.

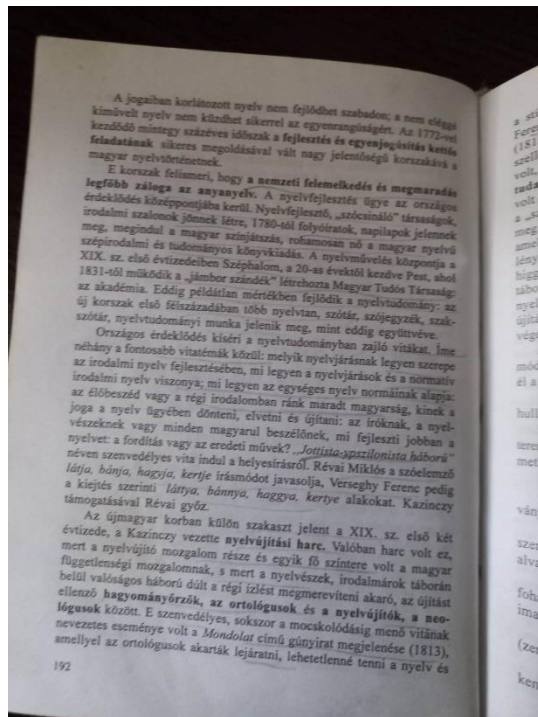
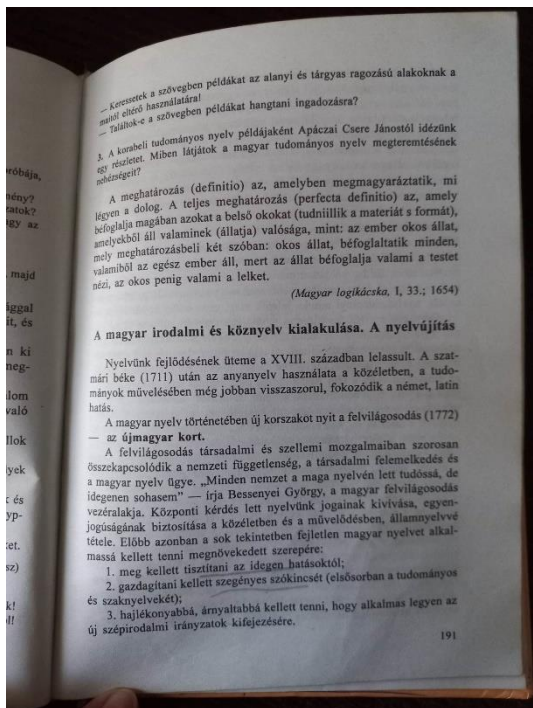
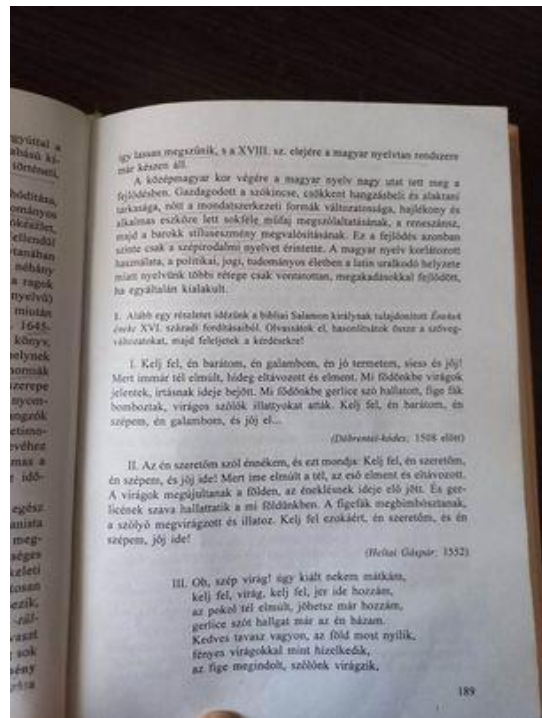
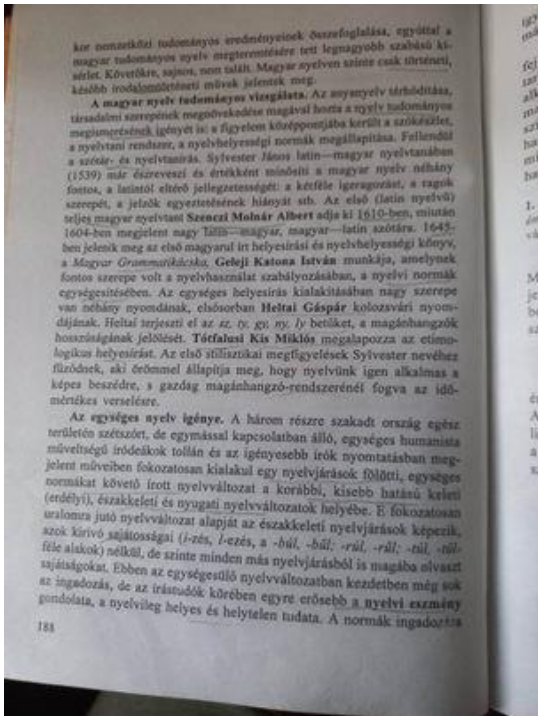
1. Az **aktív szókincs** a többség által használt szavainkat jelenti.
2. A **passzív szókincs** az ismert, de nem használt szavainkat.

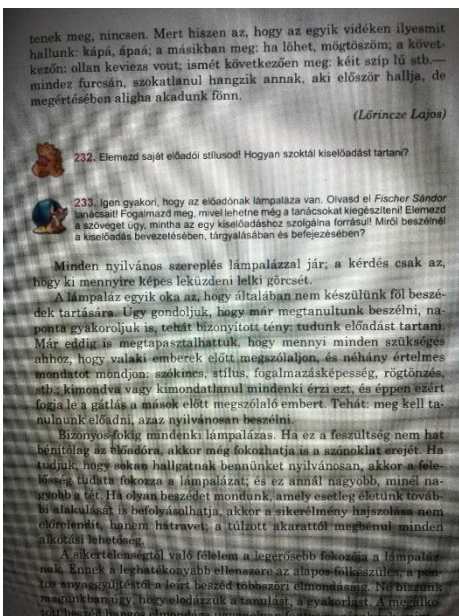
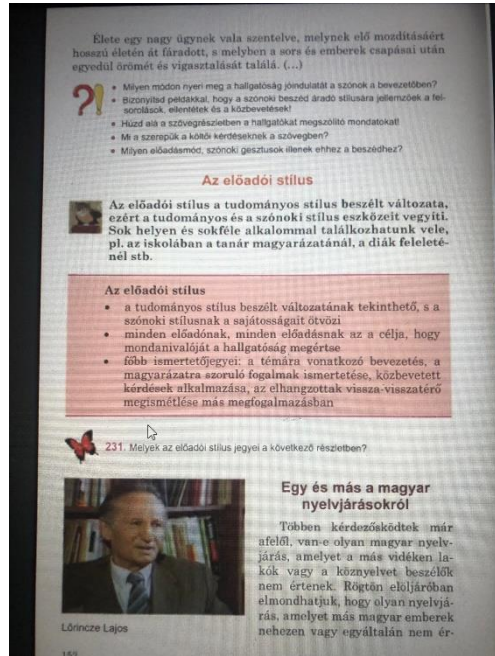
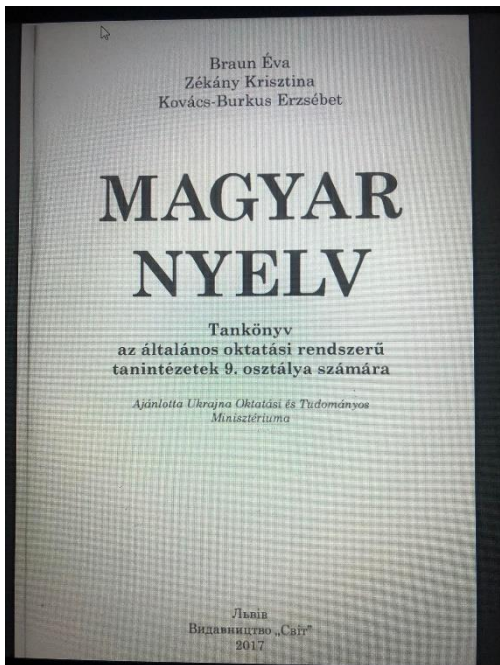
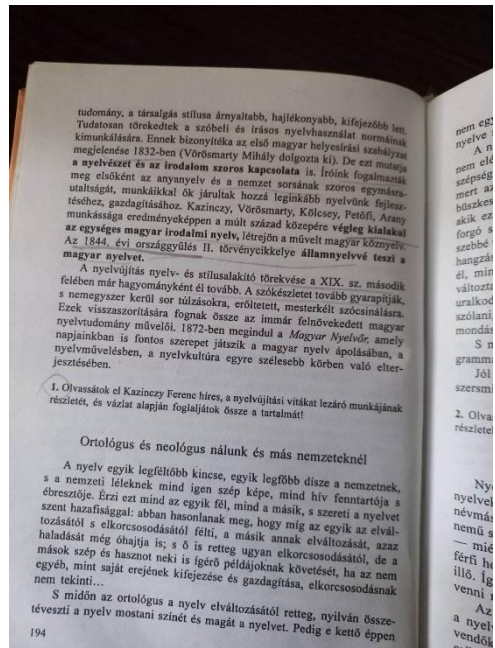
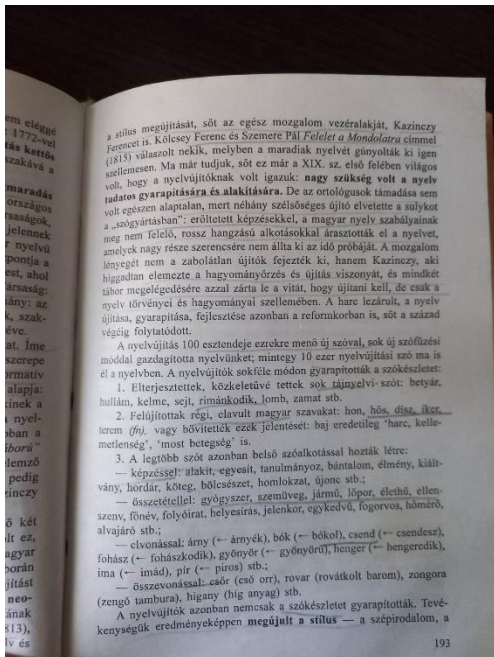
Arany János műveiben hozzávetőlegesen 25 ezer szót használt. A Petőfi-szótár 22 719 szócikket tartalmaz. Egy hatéves gyermek szókincse jó kétezer szó, 14-15 éves korban hat-hát-ezer szót ismerünk.

7. és 8. osztályos tankönyvek

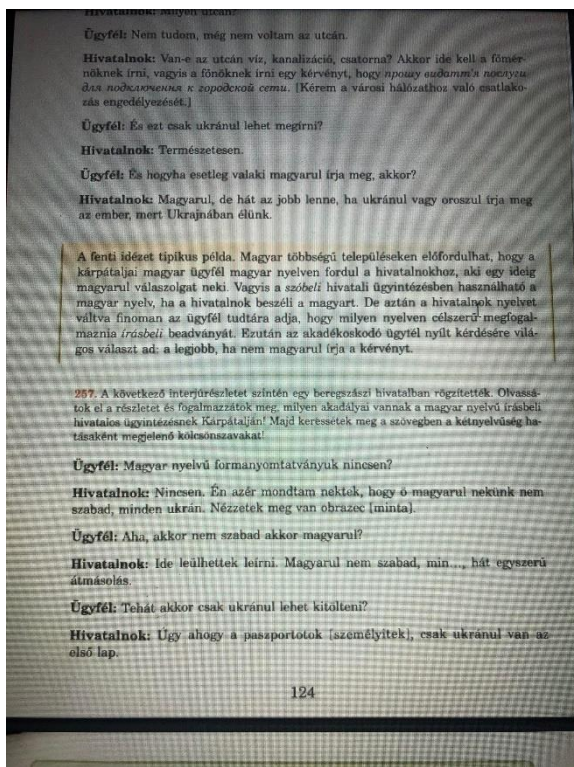
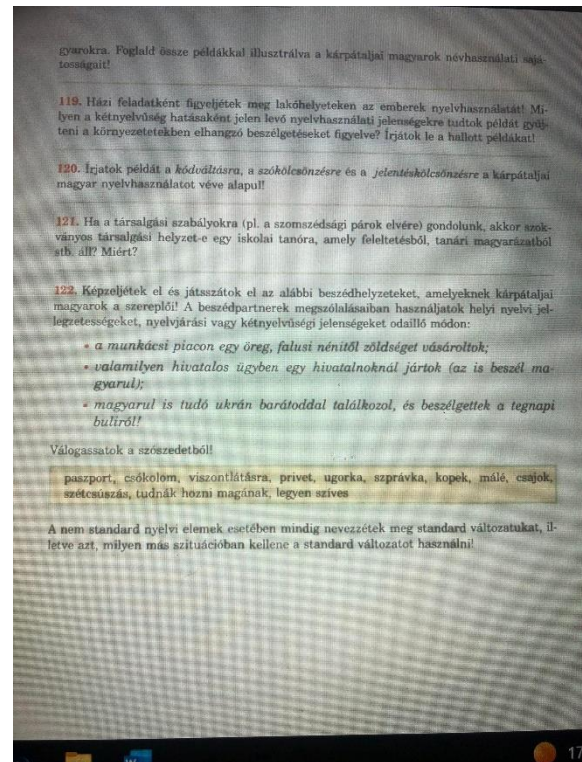
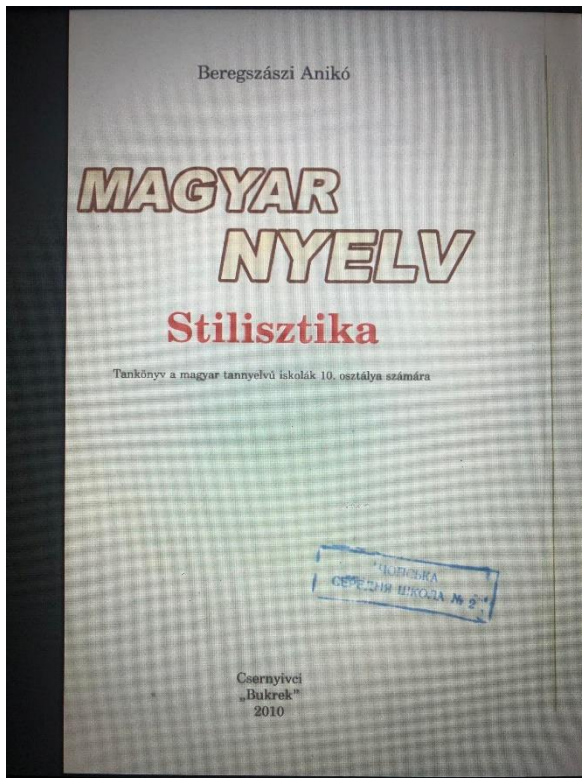

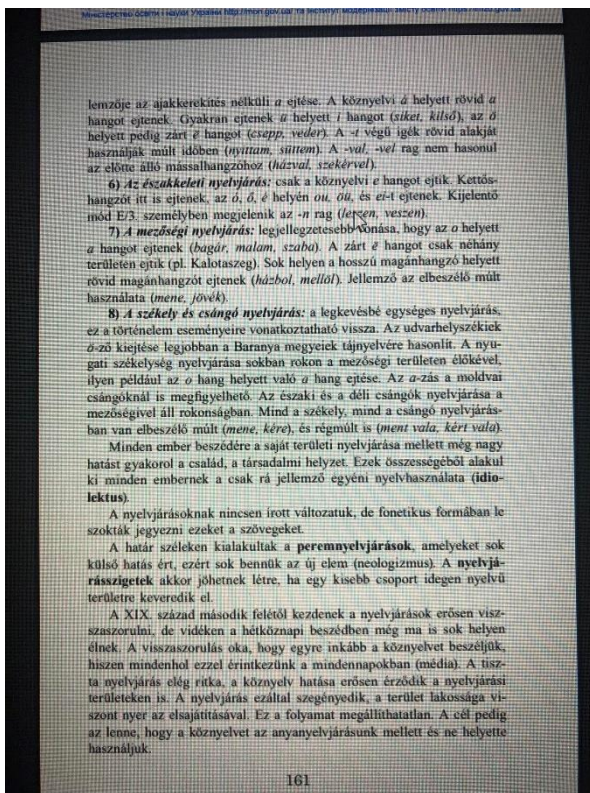
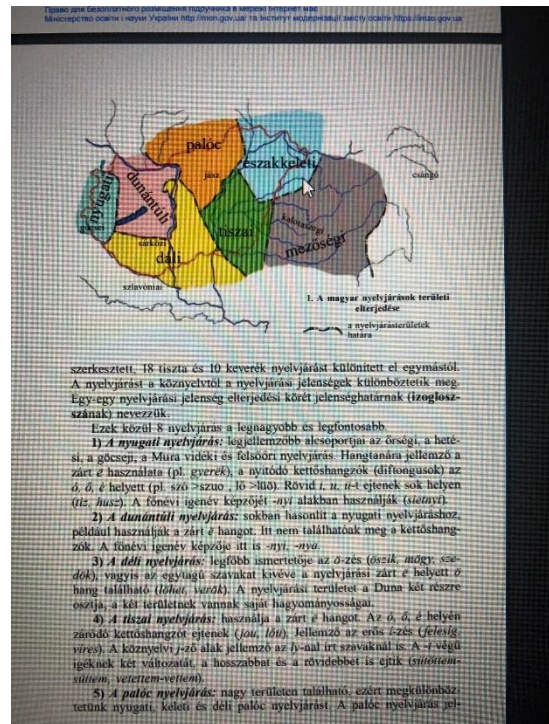
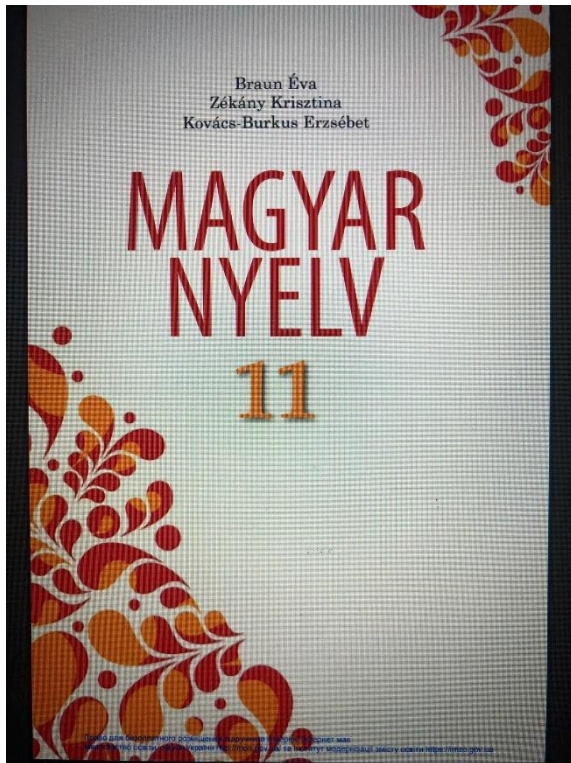

10. osztályos tankönyv

11. osztályos tankönyv

Ім'я користувача:
Аніко Чурман

ID перевірки:
1015143517

Дата перевірки:
18.05.2023 22:52:41 CEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
24.05.2023 23:27:35 CEST

ID користувача:
100011754

Назва документа: Fancsiki Emília_Szakdolgozat_2023

Кількість сторінок: 41 Кількість слів: 8604 Кількість символів: 68308 Розмір файлу: 3.51 MB ID файлу: 1014824387

29% Схожість

Найбільша схожість: 12.2% з Інтернет-джерелом (<https://mnytud.arts.unideb.hu/mnyj/59/mnyj59.pdf>)

28.7% Джерела з Інтернету 63 ..... Сторінка 43

7.65% Джерела з Бібліотеки 13 ..... Сторінка 45

4.7% Цитат

Цитати 18 ..... Сторінка 46

Не знайдено жодних посилань

2.84% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за 8 слів та 1%)

2.84% Вилучення з Інтернету 425 ..... Сторінка 47

0.15% Вилученого тексту з Бібліотеки 124 ..... Сторінка 53